

Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
- ΛΑΜΠΡΙΝΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ 1897

Στις 30 Σεπτεμβρίου τοῦ 1895 ἡ τρέχουσα ἐπικαιρότητα ἐκτοπίζει τὸ μυθιστόρημα *Oἱ Διδύμοι τοῦ οὐρανοῦ* τῆς Σάρας Γκράντ (μετάφραση Παπαδιαμάντη) ἀπὸ τὴ θέση τῆς καθημερινῆς ἐπιφυλλίδας τῆς *Ἀκροπόλεως*¹. Ὁπως σημείωνε ἡ σύνταξη «Ἐνεκα τῆς σοβαρότητος τῶν περιστάσεων καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς διαθέσεως περισσοτέρου χώρου εἰς ἀναγραφὴν τῶν πανταχόθεν συρρεουσῶν εἰς τὰ γραφεῖα μας εἰδήσεων, πληροφοριῶν, ἐπιστολῶν, ἐκθέσεων, τὸ μυθιστόρημα τῶν Διδύμων θὰ ἐκδίδεται δίς ἐβδομαδιαίως εἰς ἔχεωριστὸν ἡμίψυλλον καὶ θὰ διανέμεται δωρεάν εἰς ὅλους τοὺς συνδρομητὰς καὶ τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ἀκροπόλεως»».

Οι «πανταχόθεν συρρέουσαι» εἰδήσεις ἀφοροῦν βέβαια τὴν κατάσταση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ «σοβαρότης τῶν περιστάσεων» ἐπιβάλλει στὸν Γαβριηλίδη νὰ ἐγκαταλείψει προσω-

* Ἐκφράζουμε τὶς θερμές μας εὐχαριστίες στὸ ΕΛΙΑ γιὰ τὴν παραχώρηση ἀντίγραφου τοῦ *Σουλτὰν Μουρὰτ Ε'* καὶ στὸν Ν. Π. Παΐσιο ποὺ ἔθεσε στὴ διάθεσή μας ἓνα τόμο στὸν ὥποιο εἶναι συσταχωμένα τὰ ἔργα: *Ο Σουλτὰν Μουρὰτ Ε'*, *Ο Άβδονλ Χαμίτ ἐπαναστάτης* καὶ *Τὸ τέλος τῆς Τουρκίας*. Ο ἴδιος μᾶς παραχώρησε φωτοαντί-

γραφα τῶν ἀγγλικῶν πρωτοτύπων τῶν πέντε κειμένων. Τὸ ὄλικὸ τῶν ἐφημερίδων προέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ μικροταινιῶν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς, τὴν ὃποίᾳ ἐπισης εὐχαριστοῦμε θερμά.

1. Ὡς τότε δημοσιεύοταν καθημερινὰ διπλὴ ἐπιφυλλίδα, ἵση μὲ 8 σελίδες τῆς ἔκδοσης σὲ τόμο.

ρινὰ τὴν προσπάθεια νὰ γνωρίσει στὸ ἔλληνικὸ κοινό, μέσα ἀπὸ τὶς ἐπιφυλλίδες τῆς Ἀκροπόλεως, μυθιστορήματα διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ τυπικὰ γαλλικὰ παραλογοτεχνικὰ ἐπιφυλλιδογραφήματα. Γιὰ 25 μῆνες σταματοῦν οἱ παράλληλες δημοσιεύσεις δύο μυθιστορημάτων· στὶς συρρικνωμένες ἐπιφυλλίδες ἔργα τοῦ Ἰουλίου δὲ Γαστύν, τοῦ Ξαβιέ Δὲ Μοντεπὲν καὶ τοῦ Ἰουλίου Μαρὸ διαδέχονται τὸ ἔνα τὸ ἄλλο χωρὶς ἰδιαίτερες ρεκλάμες. Ὁ διετῆς παραγκωνισμὸς τῶν μυθιστορημάτων θὰ λήξει τὴν 1η Νοεμβρίου 1897, ὅταν ταυτόχρονα ἀρχίζουν Ὁ Τρύγος τοῦ Μπενσῶνος καὶ τὸ Παρίσι τοῦ Ζολᾶ². ὀλοσέλιδη ἡ πρώτη συνέχεια τοῦ καθενός, ποὺ ἀναδημοσιεύεται τὴν ἴδια ἡμέρα καὶ στὴν Ἀκρόπολιν Ἐσπερινήν.

Κατὰ τὴ διετία αὐτὴ κυρίαρχη θέση στὴ δημοσιογραφικὴ ἐπικαιρότητα κατέχουν οἱ ἀναταραχὲς στὴν ἐπικράτεια τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ Κρητικό, ὁ ἔλληνοτουρκικὸς πόλεμος στὴ Θεσσαλία τὸ 1897. Ἐκτεταμένη εἶναι ἡ ἐπισκόπηση τῶν ξένων ἐφημερίδων, καὶ κυρίως τοῦ ἀγγλικοῦ τύπου, σχετικὰ μὲ τὸ Ἀνατολικὸ ζῆτημα. Μεταφράζονται ἄρθρα γιὰ τὸν σουλτάνο Άβδοὺλ Χαμīt καὶ τοὺς προκατόχους του, εἰδήσεις ἀπὸ τὰ μέτωπα τῶν ταραχῶν, νέα σχετικὰ μὲ τὰ διπλωματικὰ τεκταινόμενα, κοινοβουλευτικοὶ λόγοι καὶ δηλώσεις ἐπιφανῶν Εὐρωπαίων πολιτικῶν, πολεμικὲς ἀνταποκρίσεις. Ἡ θεματολογία ποικίλει περισσότερο στὰ ἡμίφυλλα (παραρτήματα) τῆς ἐφημερίδας, ποὺ συνεχίζονται καὶ μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς δημοσίευσης τῶν *Διδύμων* μὲ πρωτότυπη καὶ μεταφρασμένη ὅλη παρόμοια μὲ αὐτὴ τοῦ *Νέου Πνεύματος* (λογοτεχνία, γυναικεῖο ζῆτημα, γεωγραφικὲς ἔξερευνήσεις, ἐφευρέσεις, ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις, ὑγιεινὴ δίαιτα, ἀθλητισμός, πνευματισμὸς κτλ.).

Δὲν εἶναι γνωστὴ κάποια ἄλλη, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς *Διδύμους*, ἐπώνυμη παπαδιαμαντικὴ μετάφραση τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἀπὸ πολλὲς μαρτυρίες προκύπτει ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ἔργαζόταν τότε ὡς μεταφραστὴς τοῦ *Γαβριηλίδη*³, δῆμος ὅλα τὰ μυθιστορήματα τῆς

2. Τὰ δύο μυθιστορήματα δὲν εἶναι μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη δύπος νόμιζε ὁ Βαλέτας.

3. Απὸ τὶς 30.10.1895 καὶ ἔξῆς γιὰ

ἀρκετὰ μεγάλο διάστημα ἡ *Ἀκρόπολις* δημοσιεύει πίνακα τῶν συντακτῶν της, στὸν διόποιο περιλαμβάνεται καὶ ὁ Παπαδιαμάντης.

Άκροπόλεως ἐλέγχθηκαν καὶ ἀποκλείστηκε ἡ πιθανότητα νὰ εἶναι δικές του μεταφράσεις⁴. Ἐρευνήσαμε, λοιπὸν, τὰ κάθε λογῆς ἀνώνυμα μεταφρασμένα δημοσιεύματα τῆς Άκροπόλεως, τοῦ κανονικοῦ φύλλου καὶ τῶν ἡμιφύλλων, καὶ ἐπεκτείναμε τὸ πεδίο τῶν ἐρευνῶν μας καὶ στὶς ἀνεξάρτητες ἐκδόσεις τῶν καταστημάτων Άκροπόλεως⁵, καθὼς καὶ στὴν Άκρόπολιν Ἐσπερινὴν τοῦ Γαβριηλίδη, ποὺ κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὶς 20.2.1897. Ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ ἔλεγχο διαπιστώθηκε ὅτι ἔνας μεγάλος ἀριθμὸς αὐτῶν τῶν δημοσιεύμάτων ἔχει μεταφραστεῖ ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη. Ὁ κατάλογος τῶν μεταφράσεων αὐτῶν θὰ δημοσιευθεῖ ὅταν ἐλεγχθοῦν καὶ ἄλλα συγγενικὰ κείμενα.

Στὸ μελέτημα αὐτὸ παρουσιάζονται τὰ κειμενικὰ τεκμήρια ποὺ πιστοποιοῦν τὴν παπαδιαμαντικὴ πατρότητα πέντε ἑκτενῶν μεταφράσεων⁶. Ἐπισημαίνεται ὅτι τὰ δυὸ πρῶτα κείμενα εἶναι αὐτο-

4. Ό Βαλέτας τὰ ἀποδίδει ὅλα στὸν Παπαδιαμάντη. Σημειώνουμε ὅτι ὁ Ἐρως Νικητῆς τοῦ Ἰουλίου δὲ Γαστὸν κυκλοφόρησε καὶ σὲ τόμο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ μεταφραστῆ Χρ. Δαραλέξη (βλ. Ἡλιού - Πολέμη, 1895.476).

5. Ἐννοοῦμε τὰ βιβλία ποὺ ἀρχικὰ πωλοῦνταν σὲ φυλλάδια, καὶ κατόπιν δενονταν καὶ πωλοῦνταν σὲ τόμους. Κατὰ τὴν περίοδο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἡ στροφὴ πρὸς τὴν τουρκικὴ θεματολογία εἶναι ἔκδηλη στὶς ἐκδόσεις αὐτῆς τῆς κατηγορίας, ὅπως φανερώνουν οἱ τίτλοι: *Ο Σουλτάν Μουράτ Ε'*. (1895), *ΟΑβδούλ Χαμίτ ἐπαναστάτης* (1896), *Τὸ Τέλος τῆς Τουρκίας* (1896), *Η Κωνσταντινούπολις* (τοῦ Ἐδμόνδου Δὲ Ἀμίτση, 1896).

6. Γιὰ τὰ τεκμήρια καὶ τὴν ἀξιοπιστία τους βλ. τὸ Α' μέρος τοῦ μελετήματος «Τεκμήρια παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων», *Παπ. Τέτρ. 7*, Ἀνοιξη 2006, σσ. 73-82.

* Στὸ μελέτημα χρησιμοποιοῦνται οἱ ἔξῆς βραχυγραφίες:

Ἄπαντα: Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη,

Ἄπαντα, κριτικὴ ἐκδοση, τόμοι Α'-Ε', Δόμος, Ἀθήνα 1981-1988 (οἱ παραπομπὲς μὲ τρεῖς ἀριθμοὺς ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὸν τόμο, τὴ σελίδα καὶ τοὺς στίχους).
Βαλέτας: Γ. Βαλέτα, *Παπαδιαμάντης, Η ζωὴ - τὸ ἔργο - ἡ ἐποχὴ του*, Μυτιλήνη 1940, σσ. 19-23.

Ἡλιού - Πολέμη: *Φίλιππος Ἡλιοὺ - Πόπη Πολέμη, Ελληνικὴ βιβλιογραφία 1864-1900*, ΕΛΙΑ, Ἀθήνα 2006 (οἱ παραπομπὲς σὲ λήμματα τοῦ Γ' τόμου).

ib.: ibidem (αὐτόθι).

Μαξιώτης: Χάλλα Κέιν, *Ο Μαξιώτης*, Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2003.

Παπ. Τέτρ.: *Παπαδιαμαντικὰ Τέτραδια* (περιοδικὴ ἐκδοση τοῦ Δόμου).

Συναγωγὴ: Στεφάνου Α. Κουμανούδη, *Συναγωγὴ Νέων Λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεισῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ημᾶς χρόνων*, Προλεγόμενα Κ. Θ. Δημηρᾶ, Ἐρμῆς, Ἀθήνα 1980.

Φίνλεϋ: *Γεωργίου Φίνλεϋ, Ιστορία τῆς Ελληνικῆς ἐπαναστάσεως*, Μετάφραση: Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια: Ἀγγελος Γ. Μαντᾶς, Ἰδρυμα

τελεῖς ἐκδόσεις. Στὸ πρῶτο, τὴ μυθιστορηματικὴ βιογραφίᾳ Ὁ Σουλτὰν Μουρὰτ Ε΄, ὁ συγγραφέας, «αὐτόπτης μάρτυς δὲων τῶν σκηνῶν τὰς ὄποιας περιγράφει» κατὰ τὸ «Προοίμιον τῶν Ἀγγλων ἐκδοτῶν», ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ Μουρὰτ δὲν εἶναι νεκρός, ὅπως πι- στεύεται ἐν γένει στὴν Τουρκία, ἀλλὰ ζεῖ καταδικασμένος σὲ πε- ριορισμὸν ἀπὸ τὸν ἀδελφό του καὶ σφετεριστὴ τοῦ θρόνου Ἀβδοὺλ Χαμίτ. Τὸ δεύτερο βιβλίο, *Tὸ τέλος τῆς Τουρκίας*, θὰ μποροῦσε νὰ ὀνομασθεῖ «μυθιστόρημα ἴστορικῆς φαντασίας»: οἱ περιπέτειες τῶν ἡρώων του διαδραματίζονται κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς σύγ- κρουσης «εἰς τὴν πορφυρᾶν Ἀνατολὴν» μεταξὺ τῶν συνασπισμῶν τῆς πολιτισμένης Δύσης καὶ τῆς βάρβαρης Ἀνατολῆς· ἡ Βρετανικὴ κι ἡ Αὐστριακὴ αὐτοκρατορία συντρίβουν τὶς δυνάμεις τῆς Τουρ- κίας καὶ τῆς Ρωσίας, καὶ ἡ Ἀγγλία προσθέτει στὶς κτήσεις τῆς τὴν Κωνσταντινούπολη. Στὸ τρίτο κείμενο, «Ἡ τύχῃ τῆς Ἐλλάδος», γραμμένο μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου, γίνεται λόγος γιὰ τὴ δεινὴ θέση στὴν ὄποια ἔχει περιέλθει ἡ χώρα, τὰ αἴτια τῆς καταστροφῆς καὶ τὶς δυνατότητες νὰ ξεπεραστεῖ ἡ κρίση. Τὰ δύο τελευταῖα κεί- μενα, Ὁ Ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος καὶ Ὁ πόλεμος καὶ τὸ ποδὴλα- τον, ἔξιστοροῦν τὰ συμβάντα τοῦ πολέμου, ὅπως τὰ εἶδαν δύο ἀνταποκριτὲς ἀγγλικῶν ἐφημερίδων· ὁ πρῶτος ἀπὸ τὸ τουρκικὸ στρατόπεδο, ὁ δεύτερος ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πλευρά.

1. Δζεμμαλεδίν Βέη, *Ο Σουλτὰν Μουρὰτ Ε΄ ἢ Τὰ μυστήρια τῆς τουρκικῆς δυναστείας* (Ἀθῆναι, Καταστήματα Ἀκροπόλεως Β. Γα- βριηλίδου, 1895)⁷

τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὸν Κοινο- βουλευτισμὸν καὶ τὴ Δημοκρατία, Αθήνα 2008, τόμ. Α΄ καὶ Β΄.

Γιὰ τὰ δημοσιευμένα σὲ ἐφημερίδες κείμενα ὁ Ἐλληνικὸς ἀριθμὸς μετὰ τὴν ἡμερομηνία δηλώνει τὴ στήλη. Ὄταν ἡ συνέχεια ὑπερβαίνει τὴ μία σελίδα προ- τάσσεται ὁ σχετικὸς ἀραβικὸς ἀριθμός.

7. Τὸ κείμενο τῆς μετάφρασης βρί-

σκεται ψηφιοποιημένο στὸ διαδικτυακὸ τόπο www.anemi.lib.uoc.gr. (Ἀνέμη - Ψηφιακὴ Βιβλιοθήκη Νεοελληνικῶν Σπουδῶν). Σύμφωνα μὲ τοὺς Ἡλιοὺ -Πο- λέμη (1895.786) ἀντίτυπα σώζονται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, τὸ Ελια, τὴ Βιβλιο- θήκη τοῦ Παν/μίου Κρήτης καὶ τὴ Δημό- σια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Χίου.

Τὸ πρωτότυπο: Djemaleddin Bey, *Sultan Murad V, The turkish dynastic mystery, 1876-1895*, London, K. Paul, 1895.

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

εῖνε εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ κηρύξουν (116) - ἥτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ τοῦ διαφύγῃ (137) - φαίνετο εἰς τὴν ἀκμὴν ν' ἀνατείλῃ (151) - περὶ ὅλων τῶν ὑπὸ θεμάτων, ζητημάτων] (14) - ἐν ἄλλῳ ὑποκείμενον με νει νὰ κανονισθῇ (144), φόβῳ μὴ θαμβωθῶ (33), ἡ μελιχρὰ ψίθυρος φωνή του (118)

Ίσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικά:

α) Λόγιο λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): ἀποπλάνησιν (πνεύματος) (105, 131) - ἀποπλάνησις (τῆς διανοίας) (114) - (διανοητικῆς) ἀποπλανήσεως (148), ἀποπλανῶσι (136), ἀρηΐφιλον (πρόσωπον) (26) - ἀρηΐφιλος (86), γεννάδας (16), ἐθιμοταξίαν -ας (63, 113), ἔκδοτος (εἰς πᾶσαν φαντασίαν) (71), ἐκθύμως (13), ἐκκωφωτικὸν (θόρυβον) (147), ἔκλαμπρος (φύλη) (157), ἐπιπολάζουσαι (εἰς τὸν ἀέρα) (138), ἐπίτριπτον (πολιτικήν) (55), μοιρόδοξος (πίστις) (133), πολύκλαδον (κηροπίγιον) (101), πραϋθυμίαν (63), πραϋθυμος (14), σύννονυς (121), τεθηπότων (Εύρωπαίων (141), ύψιβάμονες (έλπιδες) (150), φανταστικὰ (συμπλέγματα ἀρχιτεκτονικῆς) (46) - φανταστικὰ (πλήθη) (91) - φανταστικοὺς (τρόμους) (106)

Μὲ ἥθος περιφρονήσεως (67), ἥθος ἴταμότητος καὶ θηριωδίας (86), πλέον γαῦρος ἀπὸ τὸ μοσχοβιτικὸν γαυρίαμα (107), ἥθος ἀδιαφορίας (110), ἥθος τῆς κοπώσεως (128)

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): καὶ κολλήσῃ (: φθάσῃ) εἰς τὴν ὁχθην πρὸς τὸ Μπεσίκτασι (49), εἰς τὴν ἀπλωταριὰν (72 δίς), ἥτον μπουλωμένος (83), ξάμωσε τὸ ἀριστερό του μπράτσο, γρηὴ ἀλωποῦ (110)

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): θείᾳ συνάρσει (13), μέγας φόβος ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν (24), σπερμολόγου (47), συνεσκότασε τὸν ἀέρα (91), ἔβλεπεν οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν (114), «Τὸ γράμμα τὸ ἀποκτεῖνον» (121)

Παρατηρήσεις:

Ή βραχύτατη ύποσημείωση στή σελίδα 31 «Ἡ εὐθύνη εἰς τὸν Τοῦρκον συγγραφέα. Σ(ημείωσις τοῦ) Μ(εταφραστοῦ)»⁸ χαρακτηριστική τῆς δυσφορίας τοῦ Παπαδιαμάντη γιὰ τὸ ἔξῆς τμῆμα (καὶ τὰ ἀμέσως προηγούμενα): «Οἱ ἀλῆται συνήνεσαν. Κατὰ τὸ ἔθος τῶν Ἑλλήνων ληστῶν, ἔθεσαν τὰς χεῖράς των ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ, τὸν ἐφίλησαν μετὰ ζέσεως, τὸν ὑψωσαν εἰς τὰ μέτωπά των, καὶ ὅμοσαν ὅρκον ἐπίσημον ὅτι θὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὸν Πασσᾶν μέχρι θανάτου».

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι πρόκειται περὶ Ἑλλήνων τῆς Κρήτης ποὺ εἶχαν λάβει μέρος στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1866. Κατὰ τὸν συγγραφέα «Ἡ ἔπαυλίς των εἶχε καῇ ἀπὸ τὰ ἄγρια τουρκικὰ στίφη, ὁ πατήρ των εἶχε θανατωθῆ κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου, καὶ αὐτὸι εἶχον καταντῆσει νὰ περιφέρωνται τῆδε κάκεισε ώς ἀλῆται». Ο Χουσεΐν Αβνῆς πασάς τοὺς ἀναθέτει τὴ δολιοφονίᾳ τοῦ Σουλτάνου Ἀβδούλ Αζίζ.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ μεταφραστὴς Παπαδιαμάντης ἀμφιβάλλει τουλάχιστον γιὰ τὸν ὅρκο, ἀν δχι καὶ γιὰ τοὺς χαρακτηρισμοὺς «ἀλῆται» καὶ «λησταί».

Ἡ φράση, ποὺ ἥδη μνημονεύθηκε, «ἔβλεπεν οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν» (114) εἶναι πιστὴ μετάφραση τοῦ ἀγγλικοῦ κειμένου «he saw a new heaven and a new earth» (183), ποὺ μὲ τὴ σειρά της μεταφράζει τὸ χωρίο τῆς Αποκαλύψεως «Καὶ εἶδον οὐρανὸν καινὸν καὶ γῆν καινήν» (21.1). Εἶναι γνώστης τῆς Γραφῆς ὁ Τοῦρκος συγγραφέας; Μᾶλλον, ἀν κρίνει κανεὶς καὶ ἀπὸ τὴ φράση, ἐπίσης προμνημονεύμενη, «Τὸ γράμμα ἐστὶ τὸ ἀποκτεῖνον» ποὺ παραπέμπει στὴ Β' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου «τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει» (3.6). Ὁπως στὴν προηγούμενη φράση, ὁ συγγραφέας ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο τῆς ἀγγλικῆς Καινῆς Διαθῆκης («for the letter killeth») μὲ τὴν ἀναγ-

8. Ανάλογη σημείωση («Τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου ἀφήνομεν τὴν εὐθύνην εἰς τὸν συγγραφέα») συναντοῦμε στὴν μετάφραση τοῦ μυθιστορήματος *Ο πλοίαρχος*

Λαπάντας. Βλ. «Τεκμήρια παπαδιαμαντικῶν μεταφράσεων», Παπ. Τετρ. 7, σσ. 91-2.

καία προσαρμογή: «It is the letter which killeth» (194).

Τὸ κείμενο τοῦ μυθιστορήματος δὲν φαίνεται νὰ πάσχει. Σημειώνουμε πάντως ὅτι στὸ χωρίο «Τὸ πρόσωπον τοῦ Σεῖκη συνεστάλη ὡς πολὺ ἀνίερον μειδίαμα» (119) τὸ ὡς εἶναι προφανῆς –καὶ ὅχι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητη– παρανάγνωση τοῦ εἰς, ἐνῷ στὴ σ. 134 τὸ αἰσχῆματος πρέπει νὰ διαβαστεῖ αἰσθήματος (ἀγγλ. πρωτότυπο: *feeling*, σ. 217).

Ἄς σημειωθεῖ τὸ «δὲν θὰ ἔξερρήγνυτο», σχηματισμένο κατὰ τὴν ἀθέματη συζυγία (προφανῶς ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ ὑμνογραφικὸ «καὶ διερρήγνυτο ναοῦ τὸ καταπέτασμα») καὶ ἡ μετοχὴ «διαρρηγνύμενοι» κατὰ τὴν θεματική, ἀφοῦ τὸ «διαρρηγνύμενοι» θὰ φαίνοταν ὑπερβολικὰ ἀρχαϊκό. Τὸ «μουρμουρίζῃ» (16), κοντὰ στὸ κανονικὸ γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη «έμορμύριζε» (*ib.*), βρίσκεται σὲ διαλογικὸ τμῆμα.

Σημειώνονται ἐπιπροσθέτως: ἀπέτισε τὴν ποινήν του (99), δειμαλέος (τύραννος) (24), μαρασμώδης (ἀσθένεια) (87).

Μικρὸ δεῖγμα τοῦ μεταφραστικοῦ ὑφους τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸ Θ' κεφ. «Τὸ πραξικόπημα»:

Η Κωνσταντινούπολις δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἥλιου. Σιδηρόδρομοι, τροχιόδρομοι, τηλέγραφοι, ὁ βόμβος καὶ ἡ τύρβη ἡ εἰσαχθεῖσα ἀπὸ τῆς Δύσεως, κατέστρεψαν πολὺ ἐκ τοῦ γραφικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ χαρακτῆρός της. Άλλὰ τὴν νύκτα εἶνε ἀκόμη μαγευμένη πόλις. Οἱ ὄλοστρόγγυλοι θόλοι καὶ οἱ ψηλόλιγνοι μιναρέδες, ὡς κράνη καὶ λόγχαι γιγάντων φρουρῶν, οἱ σκοτεινοὶ ὅγκοι τῶν κυπαρίσσων, τὰ φανταστικὰ συμπλέγματα τῆς ὀρχιτεκτονικῆς, ἔγειρόμενα φασματωδῶς καὶ ἀμυδρῶς ἀπὸ τῆς σεληνολαμποῦς θαλάσσης κάτω, δονοῦσι τὴν φαντασίαν μὲ αἴσθημα καλλονῆς καὶ θαύματος. Η φαντασία αἴρεται ἐν καλπασμῷ, καὶ πλάττει ζωντανὰς εἰκόνας σαρικοφόρων Τούρκων, μελανοφθάλμων οὐρὶ μὲ ἀβράς, γλυκείας φωνάς, ὥραιών ὀδαλισκῶν ὑδροφορούσῶν ἀπὸ μαρμαρίνους κρήνας, ἐνῷ ὁ ἀηρ ἀφωματίζεται ἀπὸ εὐωδίαν ιάσμης καὶ ρόδων. Άλλὰ καθ' ὅσον τὸ ὅμμα τρέχει ἀνὰ τὴν κοιμωμένην πόλιν, καὶ ἡ μνήμη ἀναπολεῖ τὴν περασμένην ἴστορίαν της, δλαι αὖται αἱ ἡδυπαθεῖς ἀναμνήσεις, τέκνα τῆς νυκτὸς καὶ τῆς σελήνης, ὑποχω-

ροῦσιν εἰς σκληροτέρας ἀλλὰ ρωμαντικὰς ἀκόμη πραγματικότητας. Πέραν ἐκεῖ εἶνε ὁ αἱμοβαφῆς ἵπποδρομος καὶ ἡ Ἁγία Σοφία, ἡ μάρτυς αὐτὴ τῆς τουρκικῆς κακουργίας καὶ ἀνομίας, ἀπωτέρω κεῖται τὸ Ἐπιταπύργιον μὲ τὰς ἀναμνήσεις τῆς σκληρότητος καὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν τηκομένων δεσμωτῶν, πλησίον δὲ ἐκεῖ εἶνε ἡ μαύρη ἀκτὴ τοῦ Σεραγίου, μὲ τὰ μυστήρια τοῦ πάθους καὶ τῶν ἐγκλημάτων. Ἐγείρεται ἡ ὄπτασία ἀκατίου γεμάτου ἀπὸ σκοτεινὰς μορφὰς πλέοντος εἰς τὸ ρεῦμα, εἴτα ἡ στιλβηδὸν λευκῆς ἐσθῆτος, μικρὸν κίνημα, πλατάγισμα εἰς τὸ νερόν, εἴτα ὀξεῖα κραυγὴ γυναικὸς ἀντηχεῖ εἰς τὸν ἥρεμον ἀέρα.

Ἀλλ' αἱ παρακρούσεις αὗται, ἡ ἀτμοσφαῖρα τῆς ἥρεμίας καὶ καλλονῆς, δλαι αὗται αἱ τραγικαὶ ἀναμνήσεις τοῦ παρελθόντος, δὲν ἀπησχόλουν τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων τοῦ Πέρα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον. Αἱ σκέψεις των ἡσαν ἀπερροφημέναι ἐντελῶς ἀπὸ προβλεπομένην τραγῳδίαν εἰς τὸ παρόν. Διότι ὁ στρατηγὸς Ἰγνάτιεφ εἶχεν ἐπωφεληθῆ τὴν εὐκαρίαν ἦν παρεῖχεν αὐτῷ ἡ πολιτικὴ κρίσις, καὶ οἱ πράκτορές του ἀκούραστοι εἶχον διαδώσει τὴν φήμην ὅτι ἡ δυσθυμία καὶ ἡ ὄργη τοῦ κόμματος τῶν Νεοτούρκων, καὶ ἡ φανερὰ ὕβρις ἡ ἀναπτυσσομένη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ χυδαίου ὅχλου πρὸς τοὺς γκιασύρηδες, ἡσαν πρόδρομοι κήρυκες ἔξεγέρσεως τῶν ὄπαδῶν τοῦ Μωάμεθ, καὶ γενικῆς σφαγῆς τῶν χριστιανῶν.

Ἔτοι πολὺ περίεργον ὅτι ὁ πανικὸς οὗτος διεδόθη καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους τῆς Σταμπούλ. Υπῆρχεν ἀμοιβαιότης φόβων καὶ ἀπὸ τὰς δύο ὅχθας τοῦ Κερατίου Κόλπου. Ἡ φήμη, ταχεῖα καὶ ψευδολόγος παντοῦ, διεσπείρετο τὰ μάλιστα διὰ τοῦ δειλοῦ καὶ σπερμολόγου πνεύματος τῶν κοσμοπολιτῶν. Ἔπειμπε τοὺς ταχυδρόμους τῆς ἀνὰ τὸ Σταυροδρόμιον, τὸν Γαλατᾶν, καὶ τὴν Σταμπούλ, μὲ ταχύτητα πλέον ἡ τηλεγραφικήν. Νύξεις, ὑπερβολαί, είκασίαι μετεφέροντο ἀπὸ οἰκίας εἰς οἰκίαν, καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἐωσοῦ τέλος αἱ περίφοβοι φαντασίαι ἐνεσάρκωσαν τὰς ἀερολογίας ταύτας εἰς ψηλαφητὰ καὶ τρομερὰ μορμολύκεια. Αἱ παραδοξότεραι διηγήσεις εὗρον τοὺς πιστεύοντας, αἱ ἀμφιβολίαι μετεβλήθησαν εἰς πεποιθήσεις, καὶ τὰ ἐνδεχόμενα εἰς βεβαιότητας. Καθὼς εἰς τὰς ἀρρωστίας πολλὰ συμπτώματα ἀποτελοῦσιν ἐν σημεῖον, οὕτω δλοι οἱ φόβοι οὗτοι ἐτράπησαν εἰς ἔνα ἀληθῆ πανικόν. Γενικὴ σφαγὴ ἔμελλε νὰ λάβῃ

χώραν· πῶς, πότε καὶ ποῦ, ἥσαν τὰ μόνα σημεῖα τὰ μὴ ἀποφασι-
σμένα ἀκόμη εἰς τοὺς θολωμένους ἐγκεφάλους των. (σσ. 45-7)

2. Ροβέρτου Κρόμη, *Tὸ τέλος τῆς Τουρκίας ἢ Η τελευταία με-
γάλη σταυροφορία τῆς Χριστιανοσύνης*

(Ἐν Ἀθήναις, Καταστήματα Ἀκροπόλεως 1896)⁹

Τὸ πρωτότυπο: Robert Cromie, *The Next crusade*, London 1896. Ο τίτλος *Tὸ τέλος τῆς Τουρκίας* κατὰ πάσα πιθανότητα τοῦ Γαβριηλίδη¹⁰.

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

ἥτον εἰς τὴν ἀκμὴν ν' ἀναλάβῃ (28) - ἥτον εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ξα-
ναρχίσῃ (49) - ἥτον εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ δοκιμάσῃ (60) - ἥσαν εἰς
τὴν ἀκμὴν νὰ ὀρμήσωσι (90) - ἥτον ἐν ἀκμῇ νὰ διευθύνῃ (95) -
ἥτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἀρχίσῃ (101) - ἥτον ἐν ἀκμῇ νὰ κοιμηθῇ
(135) - ἡ διαταγὴ νὰ πεζεύσωσιν ἥτον ἐν ἀκμῇ νὰ δοθῇ (135), ύπο-
κειμενον τοῦ λόγου του (29) - εἰς τὸ ύποκείμενον τοῦτο (35) -
ύποκειμενον τοῦ λόγου (73) - τὸ ύποκείμενον ἥθελεν ἐγκατα-
λειφθῇ (74) - ύποκειμενον συνομίλιας (114) - τὸ ύποκείμενον δὲν
ἥτο κατ' οὐδὲν σπουδαιότερον ἀπὸ τὰς συνήθεις «καλὰς συμ-
βουλὰς» (119) - ἐπὶ τοῦ ύποκειμένου (141) - δὲν ἔξηκολούθησε τὸ
ύποκείμενον (145) - νέον ύποκείμενον (152)

Ίσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικά:

α) Λόγιο λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): ἄγροικον (26), ἄγρο-
νόμον (4) - ἄγρονόμους (27, 38), ἀλλόφρων (119) - ἀλλοφρο-
νοῦσα (20), ἀνοργάνωσιν [: ἀναδιοργάνωσιν] (106), ἀνύσιμος

9. Σύμφωνα μὲ τοὺς Ἡλιοὺν -Πο-
λέμη (1896.1060) ἀντίτυπα τῆς μετάφρα-
σης σώζονται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη,
τὸ Ελια, τὴ Γεννάδειο, τὶς βιβλιοθήκες τοῦ
Παν/μίου Ἱωαννίνων (Εὐλ. Κουρίλα), τοῦ
Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ
Ἐθν. Ἰδρ. Ἐρευνῶν καὶ τοῦ συλλόγου

Τρεῖς Ἱεράρχες στὸ Βόλο.

10. Π.β. ὅσα γράφει ὁ Χάρης Σταμα-
τίου γιὰ ἄλλες ἐκδόσεις τοῦ Γαβριηλίδη:
«(...) μὲ χτυπητοὺς τίτλους, ὅπως ἥξερε
νὰ τοὺς σκαρώνει ὁ ἴδιος (...)» (Θ. Ν. Συ-
ναδινός (ἐπιμ.), *Βλάσης Γαβριηλίδης*,
Ἀθῆναι 1929, σ. 235).

(134), ἀπέβλεπεν [: ἀφοροῦσε] (78), ἀπεπλανήθη (ἔξω τῆς μάχης) (96) - ἀποπλανημέναι (όμάδες) (104), βορειανατολικῆς (65), βρέμοντα (πέταλα) (102) - βρέμοντος (πεδίου) (129), Γκοντέμ! (36), ἐθιμοταξίαν (137), ἐκθύμως (6), "Εκλαμπρος [ὄνομα πλοίου] (53), ἐπεπρόσθει (6), ἐρωτόληπτος (19), νοτιανατολικὰ (51), (τὸν) ὄλκὸν (τοῦ θωρηκτοῦ) (44) - ὄλκοῦ (τῆς χαρατομένης) (112), πραγματεύεται (42), πτερνοκοπῶ· ἐπτερνοκόπουν (93), πτερολοφιώσης (θρασυδειλίας) (62), ρήγνυμι· (ἀλαλαγμὸς) ἐρράγη (8), σεληνολαμποῦς (θαλάσσης) (46), (μετὰ) συννοίας (89), συνωθισμὸς (103)

Ως σύνηθες (4), προσέπαιζον καὶ κατεπίνοντο [τὰ κυματίδια] ὑπὸ στενῆς ταινίας κιτρίνης ἄμμου (14), τὸ ἥθος τῆς ἀθυμίας (14) - ἥθος μεγαλοπρεπὲς (25) - ἥθος ἀποφασιστικοῦ τρόπου (72), Βασιλικὴ Δρῦς [ὄνομα πλοίου] (43, 53), εὖ ἡγμένης¹¹ (κυρίας) (19)

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): ἀλωποῦ (24), διδάχον (121), μαθὲς (14), σκυλολόγι (39), σκυλοστρατωνισμένων (61), μονζική¹² (42)

χονδρὸ γαϊδοῦρι (15), μὰ μοῦ λένε ποῦ οἱ δοῦκοι [: δοῦκες] πᾶνε τώρα πολὺ ἀκριβὰ (26), τί τσαμπουνίζεις ἐδῶ; (49), σεῖς οἱ μποῦφοι (49), δυὸς-τρεῖς λέραις 'ς δλη αὐτὴ τὴ φάρα (51), ἄνθρωποι τῆς ἀμάκας (51), ὅταν θέλουν νὰ μείνουν ξεμέθυστοι, ἀλλάζουν τὸ πιοτὸ (51), θὰ πᾶμε στὸ φοῦντο (55), κι' ὅποιος λέει πῶς δὲν σοῦ πρέπει, ὁ Τζώης Χόγγινς εἶνε ἔτοιμος νὰ τοῦ πῆ: μάλιστα, κύριε, τοῦ πρέπει καὶ τοῦ παραπρέπει (89), νὰ γείνῃ φλάρος (75), αὐτὸ ποῦ λέω κορίτσι τῆς πιάτσας μὲ τὰ μανδήλια λυτά (119).

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο καὶ φράσεις: Ἰλαρὸν δότην ἀγαπῶσιν οἱ ὑπηρέται (14), τὸν ίμάντα τῶν ὑποδημάτων δὲν εἴμαι ἄξιος... (15), ποιμαντορικὰς συμβουλὰς (122)

Παρατηρήσεις:

Ἐπισημαίνεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πολεμικοῦ πλοίου *Βασιλικὴ*

11. Ἡ ἔκφραση ἀπαντᾶ δύο φορὲς στὴ μετάφραση τοῦ Φίνλεϋ («πλήθη εὖ ἡγμένων ἀνδρῶν») καὶ «τριάν εὖ ἡγμένων θυ-

γατέρων»).

12. Δέξ γλωσσάριο Μαξιώτη.

Αρδες δὲν εἶναι μεταφραστική αὐθαιρεσία τοῦ Παπαδιαμάντη, ἀλλὰ ἀκριβῆς μεταγλώτισση τοῦ πρωτούπου *Royal Oak* (σελ. 66, 82). Υπενθυμίζεται ότι ή μετάφραση εἶναι τοῦ 1896. Ἐρα εἶναι εὔλογο νὰ εἰκάσει κανεὶς ότι ὁ Παπαδιαμάντης ὅταν τὸ 1901 γράφει τὸ «Υπὸ τὴν βασιλικὴν δρῦν» θεωρεῖ πρόσφορη τὴν κοινὴ ἀγγλικὴ ἔκφραση γιὰ τὴ δική του ἐξαίσια δρῦ¹³.

Ἄξιοσημείωτη ἡ ἔκφορά, σὲ τρεῖς περιπτώσεις, τῆς τυπικῆς ἔκφρασης τοῦ Παπαδιαμάντη ἡτο εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ... μὲ δοτικὴ ἐν ἀκμῇ ὀντὶ γιὰ αἰτιατική. Άσυνήθιστη ἐπίσης ἡ ἔκφορὰ δλης τῆς φράσης: «ἡ διαταγὴ νὰ πεζεύσωσι ἡτον ἐν ἀκμῇ νὰ δοθῇ» (135), ὅπως καὶ ἡ σύνταξη «δὲν ἐξηκολούθησε τὸ ὑποκείμενον [: τὸ θέμα]» (145), ὅπου τὸ ὑποκείμενον ἐπέχει θέση ἀντικειμένου.

Ἡ φράση «τὸν ἰλαρὸν δότην ἀγαπῶσιν οἱ ὑπηρέται» (14) ἀπὸ τὴν Β' πρὸς Κορινθίους (9.7) «ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾶ ὁ Θεός», ἐνῶ γιὰ τὴ φράση τῆς ἐπόμενης σελίδας «τῆς ὁποίας τὸν ἴμαντα τῶν ὑποδημάτων δὲν εἶμαι ἄξιος νὰ...» (15) –τὰ ἀποσιωπητικὰ εἶναι τοῦ συγγραφέα– δὲς τοὺς λόγους τοῦ Προδρόμου γιὰ τὸν Χριστὸ «οὐδὲν οὐκ εἴμι ἵκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἴμαντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ» (Μάρκ. 1.7, πβ. Λουκᾶ 3.16, Ἰωάνν. 1.27). Αὐτόχρημα παπαδιαμαντικὸ εἶναι τὸ χωρίο «προσέπαιζον καὶ κατεπίνοντο [τὰ κυματίδια] ὑπὸ στενῆς ταινίας κιτρίνης ἄμμου»¹⁴ (14). Τὸ ἀγγλικό: «tumbled on a strip of yellow sand» (18). Τὸ ἐπίθετο σεληνολαμπτής, ὅπως καὶ τὸ ἀπροσδόκητο ὑποκοριστικὸ κυματίδια (14), ὀθησαύριστα στὰ λεξικὰ καὶ στὴ Συναγωγὴ Νέων Λέξεων τοῦ Κουμανούδη, πιθανότατα πλάσματα τοῦ Παπαδιαμάντη¹⁵.

13. Ἡ ἔκφραση «*Royal Oak*» ἀρχή της ἔχει τὴν παράδοση ότι ὁ Βασιλιάς Κάρολος Β' κρύφτηκε στὴν κουφάλα μιᾶς δρυός, ποὺ γι' αὐτὸν ὄνομάστηκε βασιλική. Ἐχει δοθεῖ ὡς ὄνομα σὲ ὄκτω ἀγγλικὰ πολεμικὰ πλοῖα, σὲ κωμοπόλεις καὶ ἀναριθμητες ἀγγλικές πάμπ.

14. Πβ. τὰ χωρία τῶν παπαδιαμαντικῶν διηγημάτων: «τὸ κῦμα (...) ἀμβλὺ προσπίπτον ἐπὶ τῆς ἄμμου καὶ ὑπὸ αὐτῆς καταπινόμενον» (Ἀπαντα 2.162.25-6),

«τὰ κύματα κατεπίνοντο ὑπὸ τῆς ἄμμου» (3.45.16), «ἡ λωρὶς τῆς ἄμμου (...) εἶχε καταστῆ πολὺ στενή» (2.547.29), «προσπαῖζοντα εἰς τὴν ἄμμον (...) τὰ πατηνιόδη χαρούμενα κύματα» (3.315.7-8), «τὴν ὑγράν, λεπτὴν ἄμμον (...) ὅπου παίζει μὲ τὰς συχνάς ἐφόδους τὸ κῦμα» (4.555.7-8).

15. Πβ. καὶ «τῆς ἄμμου τῆς σεληνολαμποῦς» σὲ νουβέλα τοῦ P. Κίπλιγκ μεταφρασμένη ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη, Παπ. Τετρ. 7, σ. 9.

“Ενα ἔκτενέστερο δεῖγμα λαϊκοῦ λόγου: « — Μάλιστα, κύριε, τέτοιους τοὺς φτιάνουμε. Δὲν εἶνε γεννημένοι ἔτσι, σὰν τοὺς ποιητάς. Κάμποσοι ἀπ’ αὐτοὺς στὴν ἀρχὴ δὲν φαίνονται νὰ ἔχουν τόσο δυνατὸ κόκκαλο ‘ς ὅλο τὸ τομάρι τους ποῦ νὰ ’μπορῇ νὰ χρησιμέψῃ γιὰ ἔνα ντόμινο. Δὲν ἔχουν μαθές. Τοὺς κάνουμε αὐτὸ ποῦ λέω ἐλαφρὸν ἴππικόν» (107). Μιλάει ὁ παλαιὸς ύπαξιωματικὸς Τζώης Χόγγινς καὶ γιὰ τὸν ἀναγνώστη τοῦ Μαξιώτη τοῦ Χὼλλ Κέϊν ὁ λόγος αὐτῆς τῆς παλιᾶς καραβάνας εἶναι τῆς ἴδιας κοπῆς μ’ ἐκεῖνον τοῦ Πήτου

Τὸ κείμενο παρουσιάζει κάποια προβλήματα, ἀπὸ τὰ ὄποια συζητοῦμε τὰ σοβαρότερα: τὸ ἀπέκτΟΥν (30), ἀντὶ τοῦ ὄρθοῦ ἀπέκτΩν, δὲν ὀφείλεται βέβαια στὸν Παπαδιαμάντη ἀλλὰ στὸν στοιχειοθέτη. Εὔκολη ἡ παρανάγνωση τοῦ ω εἰς ον (καὶ ἀντίστροφα) στὰ παπαδιαμαντικὰ χειρόγραφα. Τὸ «παρΑμελοῦντο» (43) ὑποκρύπτει τὴ συχνὴ παρανάγνωση τοῦ η εἰς α (καὶ ἀντίστροφα). Τὸ ἔφορμΟν [: ἐπιτιθέμενον] πλοῖον (57), ἀναγκαίως πρέπει νὰ γραφεῖ ἔφορμΩν –ό Παπαδιαμάντης γνωρίζει τὰ εἰς -άω συνηρημένα ρήματα. Τὸ φαγΗρίζοντες (*Νεκροκέφαλοι*) (110) καλὴ «παλαιογραφικὴ» περίπτωση τῆς δυσκολίας νὰ διακριθεῖ κάποτε τὸ κ ἀπὸ τὸ η, ἵδιως ὅταν οἱ λέξεις δὲν εἶναι πολύχρηστες. Λοιπὸν διάβαζε φαγΚρίζοντες. Η αἰτιατικὴ τὸν ὄλκὸν (44) νὰ διορθωθεῖ τὴν ὄλκὸν·πβ. τῆς ὄλκοῦ (112) ὅπου τὸ γένος εἶναι ἀναμφίβολο (τῆς φλυκτανώδους ὄλκοῦ τῆς χαραττομένης). Μολονότι στὰ λεξικὰ τὸ γένος εἶναι ρητὰ ἀρσενικό, ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ἀλλοῦ χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη σὲ θηλυκὸ γένος¹⁶.

Ἡ ὄρθογράφηση μυρμηκιὰ (33), ἀντὶ μυρμηκιά, εἶναι ὄντως παπαδιαμαντική –καὶ μικρὸ τεκμήριο παπαδιαμαντικῆς πατρότητας τῆς μετάφρασης– καὶ ἡ διτυπία: *Μπεσίκια - Βεσίκια* (ὅρη) (90) ἀναμενόμενη. Τὴ γραφὴ ἀφθεντία (35) συναντοῦμε καὶ στὸ χειρόγραφο τῆς μετάφρασης τοῦ Φίνλεϋ¹⁷. Γιὰ τὸ ἐπίρρημα ἀναμέσω (sic) (59) μᾶλλον πρέπει νὰ εἰκάσουμε ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραψε ἀναμέσον.

16. Τὰ σχετικὰ παπαδιαμαντικὰ χωρία θὰ συζητηθοῦν ἀλλοῦ.

17. Βλ. τὴ σημείωση 36 τοῦ ἐπιμε-

λητῆ τῆς ἔκδοσης στὴ σελίδα 501 τοῦ Β' τόμου.

Στὸ λόγιο λεξιλόγιο ἃς προστεθοῦν οἱ λέξεις καὶ φράσεις: βουμβούκια (152), μαλλοειδῆ (σύννεφα) (22) μεδαλλιόν [:: μενταγιόν] (150), μελιτόχρους σελήνη (94), ὁμόρου (γείτονος) (25), πυροστοιχία (57, 110), σκοποστοιχία (57), ταῦν (33), ν' ἀποσκορακίσῃ τὴν λύπην τῆς (14), ἔλαβον τὴν πνοήν των (127) [ἀντὶ τοῦ συνήθους: ἐπῆραν τὸν ἀνασασμόν των]. Ἡ πυροστοιχία ἀθησαύριστη στὰ λεξικὰ καὶ στὴ Συναγωγὴ.

Μικρὲς καὶ μεγάλες μεταφραστικὲς ἐλευθερίες: α) «until she had turned the Turk out of Europe, and thrown his bag and baggage after him» (45) — «ἄν δὲν ἔξωσῃ τὸν Τοῦρκον ἀπὸ τῆς Εὐρώπης, στέλλουσα αὐτὸν ὅπισω εἰς τὴν κοκκίνην μηλιάν» (31), β) «Dress him as a Methodist parson! Turn him out as a charity curate! Zenana missions —mothers' meetings—all that sort of thing—quite in his line! No business to be a soldier!» (117) — «Φορέστε τὸν ἔνα μακρὺ ταμπάρο, ὡς Μεθοδιστὴν ιεροκήρυκα! Βάλτε τὸν ράσα, νὰ γείνῃ φλάρος! Στεῖλτε τὸν νὰ μοιράζῃ βιβλία τῆς Βιβλικῆς Ἐταιρίας, καὶ νὰ βγάζῃ λόγους εἰς τὰς συναθροίσεις τῶν Εὐαγγελικῶν! δλα αὐτὰ τοῦ πᾶνε λαμπρά! Τί τὸ ὄφελος νὰ εἴνε στρατιώτης;» (75), γ) «the Prophet» (201) — «τοῦ ψευδοπροφήτου» (127), δ) προσθήκη τοῦ μεταφραστῆ: «Ἐκεῖ θάλλει ἡ Κοκκίνη Μηλέα» (128).

Δραστικότερα ἐπεμβαίνει ὁ μεταφραστὴς στὴν παράγραφο ποὺ κατακλείει τὸ κεφάλαιο IZ¹⁸: «Austria flew her eagles over Saloniki. The English flag was run up in Stamboul. Roumelia and the autonomous states were incorporated in Austrian Empire, and only a small portion of the peninsula on which Constantinople is built was absorbed by Great Britain. But although that portion was small it was important. For with Constantinople on the east and Gibraltar on the west, the Mediterranean was at last a British lake. And there may her fleets manoeuvre at their own good will until some Power more civilised or humanised arises from out the azur main or elsewhere to guide the destiny of mankind. Meanwhile, as the signs of the coming

18. Η ἀραιογράφηση δική μας.

of the new aurora are not very evident, we may as well be content with what the gods have given us, and wish humanity better helpers» (202-3) — «Η Αύστρια ἀνεπέτασε τοὺς ἀετούς της ἐπὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Η Ἀγγλικὴ σημαία ἀνεπετάσθη ἐπὶ τῆς Σταμπούλ. Η Ρωμυλία καὶ τὰ αὐτόνομα κράτη συνεχωνεύθησαν εἰς τὴν Αὔστριακὴν αὐτοκρατορίαν, ἥ ἀπετέλεσαν ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς. Η Ἑλλάς ἔλαβε τὴν Κρήτην καὶ ὅλας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν νότιον Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Μικρὸν μέρος τῆς χερσονήσου, ἐφ' ἵζε εἶναι κτισμένη ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀπερροφήθη ὑπὸ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ἀλλὰ καίτοι μικρὰ ἡ μερὶς αὗτη εἶναι σπουδαία. Διότι μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀνατολὰς καὶ τὸ Γιβραλτάρ πρὸς δυσμάς, ἡ Μεσόγειος κατέστη ἐπὶ τέλους Βρετανικὴ λίμνη. Καὶ οἱ στόλοι τῆς δύνανται νὰ πλέωσιν κατ' ἀρέσκειαν μέχρις οὗ δύναμίς τις πλέον πολιτισμένη (διότι ἡ Μεγάλη Βρετανία σύνοιδεν ὅτι προσωρινῶς καὶ ἐξ ἀνάγκης κατέχει τὴν Κωνσταντινούπολιν) ἥ ὀλιγώτερον δεσποτικὴ ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Βορρᾶ καὶ πλέον φιλάνθρωπος ἀναδειχθῇ ἐν τῇ διεθνεῖ σταδιοδρομίᾳ ίκανή νὰ κατέχῃ διαρκῶς τὴν Κωνσταντινούπολιν» (128).

Παραθέτουμε ἀπόσπασμα τοῦ κεφ. ΙΕ' «Η Λευκὴ Ἰλη διαλύεται»:

Εἰς τὸ κέντρον ὑπῆρχεν ἀρκετὰ εὐρὺ ἄνοιγμα, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τὸ τρομερώτερον θέαμα, τὸ ὅποιον ἐδόθη ποτὲ εἰς ἄνθρωπον νὰ ἀντικρύσῃ, διεδραματίζετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των. Οἱ ἀνδρες τῆς Λευκῆς Ἰλης, οἱ «Νεκροκέφαλοι», ἥσαν τὰ δρῶντα πρόσωπα τῆς τραγῳδίας.

Οφείλομεν νὰ ἔξηγήσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι τὸ στράτευμα τοῦ 17ου τῶν λογχιστῶν, τὸ ὅποιον εἶχε παραδοθῆ εἰς ὑπέροπλον δύναμιν ἔχθρῶν κατὰ τὴν μάχην τὴν παρὰ τὰς ὅχθας τοῦ Στρυμῶνος, εἶχε παραδοθῆ ἐν στιγμῇ αἰφνιδίας εἰς τὰ ὅπλα προσκλήσεως, δι' ἔλλειψιν καλλιτέρου φύλακος, εἰς τὴν ἐπιστασίαν τοῦ 12ου τῶν

Βασιβουζούκων καί τινων Κούρδων ἀτάκτων, ἀγρίων μὲ δλας τὰς κακίας τῶν ἀγρίων, χωρὶς καμπίαν ἀρετὴν τῶν ἀγρίων.

Ο Τούρκος ἀρχηγὸς ἐνουθετήθη αὐστηρῶς ὑπὸ τοῦ Ρώσσου συνταγματάρχου, ὅστις τὸν ἐπληροφόρησεν ὅτι θὰ τὸν θεωρῇ προσωπικῶς ὑπεύθυνον διὰ τὴν μεταχείρισιν τῶν αἰχμαλώτων καὶ τὴν ἀσφάλειαν. Τοῦτο δυνατὸν νὰ φανῇ παράδοξος νοοθεσία, ἀλλ' αἱ ώμοτήτες, αἴτινες εἶχον διαπραχθῆ ἥδη ὑπὸ τῶν βαρβάρων τούτων στρατιωτῶν, εἶχον ἀντηχήσει εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, καὶ ἀπεξένωσαν τὴν συμπάθειαν τὴν ὁποίαν τὰ ἀτυχήματα τῆς Πόλης ἐν μέρει εἶχον ἔξεγείρει.

"Οταν ἡ μάχη ἀνενεώθη, οἱ Βασιβουζοῦκοι ἀπεσύρθησαν διά τινος κλεισωρείας εἰς τὰ ὅρη τῆς Σουλτανίτσας μετὰ τῶν αἰχμαλώτων, καὶ τότε, ὅταν ἐπίστευσαν ἔαντοὺς ἀσφαλεῖς, ἐπεδόθησαν εἰς τὸ ἔργον κατὰ τὸν ἴδιον ἔαντῶν τρόπον· ὀφρῦς, βλέφαρα, ρίνας, χείλη, ὅλα τὰ ἔκοψαν ἀπὸ τοὺς ἀόπλους αἰχμαλώτους, καὶ τινῶν τὰς γλώσσας ἀπέσπασαν.

"Η θέα, δι' ὅλους τοὺς ἀτυχεῖς, ἔμεινεν ἐλευθέρα μέχρι τοῦ τελευταίου, διὰ νὰ γείνῃ ἡ φρίκη τοῦ μαρτυρίου χειροτέρα. Αἱφνίδιον σημεῖον κινδύνου διέκοψε τὸ δαιμονιῶδες ἔργον των, καὶ οἱ ἄτιμοι ἵππεύσαντες ἔφυγον.

Μὲ τοιοῦτον τρόπον ἐσχηματίσθη ἡ λευκὴ Ἰλη, ἡ ἄλλως λεγομένη «τῶν Νεκροκεφάλων». Οἱ ἡκρωτηριασμένοι δυστυχεῖς ἀνέλαβον τὰ ἴδια ὅπλα των καὶ τοὺς ἵππους, καὶ ἐκρύβησαν ἀπὸ προσώπουν ἀνθρώπουν ἐωσότουν ἐπῆλθε νῦξ.

Τότε ἐβάδισαν ἀθλίως εἰς τὴν θέσιν ὁπόθεν τὴν ἐπομένην πρωΐαν εἶδον τὴν ἀρχὴν τῆς μεγάλης ἱππομαχίας. Εἶχον ἀφαιρέσει τοὺς αἰμοφύρτους χιτῶνάς των καὶ ἔμειναν μὲ τὰ ὑποκάμισα. Τοῦτο τοὺς ἔκαμε νὰ φαίνωνται μακρόθεν ὡς λευκοφοροῦντες. Τὰ λοιπὰ τὰ γνωρίζετε. Η ἐκδίκησίς των εἶχε συντελεσθῆ. Ο θάνατος κατέστη γλυκὺς δι' αὐτούς.

"Οταν ὁ λόρδος Κρεῖτων καὶ τὸ φρίσσον ἐπιτελεῖόν του εἰσῆλθον εἰς τὸ δάσος, ἡ πρώτη πρᾶξις τῆς τραγῳδίας, οὗτως εἰπεῖν, εἶχε λήξει. Πέντε ἄνδρες ἔκειντο νεκροὶ ἐπὶ τοῦ ἑδάφους μὲ τὰ λευκὰ ὑποκάμισά των. Ο ἀξιωματικὸς ἴστατο ἐπὶ κεφαλῆς τῆς φάλαγγος διὰ νὰ δίδῃ προστάγματα.

Τὸ πυροβολοῦν ἀπόσπασμα συνίστατο ἀπὸ τὸ ὅλον τῶν ἀνδρῶν τῶν ζώντων ἀκόμη. Μετὰ πᾶσαν νέαν σκοποστοιχίαν, τέσσαρες ἄνδρες προέβαινον ἀπὸ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς, ἐβάδιζον δεκαπέντε βήματα, ἵσταντο, ἐστρέφοντο ἐπὶ δεξιά, τὰς καραβίνας ἐπ’ ὕμουν, καὶ εἰς προσοχήν. Ό ἀρχηγός, ό ύψηλος ἀνήρ, δστις εἶχε τὴν ἀρχηγίαν ἐπὶ τοῦ λόφου τὸ πρωΐ τῆς ιδίας ήμέρας, ἔχαμήλωνε τὸ ξίφος του. Νέα πυροστοιχία! Ή φάλαγξ τῶν νεκρῶν ηὔζανε κατὰ τέσσαρας.

Η φάλαγξ τῶν ζώντων ἀκόμη ἐζόγισεν ἐπὶ δεξιὰ διὰ νὰ διορθώσῃ τὴν στάσιν της. Τέσσαρες ἀπεσπῶντο δεξιόθεν καὶ ἐλάμβανον τὴν θέσιν των. Πάλιν ό ἀρχηγὸς ἔχαμήλωνε τὸ ξίφος του, καὶ οὕτω καθεξῆς. Η γραμμὴ τῶν νεκρῶν ἐμηκύνετο ὀλονέν, ἡ γραμμὴ τῶν πυροβολούντων ὀλονὲν ἐβραχύνετο.

— *Σταθῆτε, δι' ὅνομα Θεοῦ! ἐκραύγασεν ό λόρδος Κρέϊτων ὁρμήσας εἰς τὰ ἐμπρός. Άς παύση τὸ πῦρ!*

Ο ἀρχηγὸς τῆς φάλαγγος ἔκαμε νεῦμα. Δεκαπέντε ἄνδρες –ἡκρωτηριασμένα λείψανα ἀνδρῶν— ἐστράφησαν, ἔρριψαν τὰ κενὰ περικαλύμματα ἀπὸ τὰς ἐπαναληπτικὰς καραμπίνας των, καὶ ἐκάλυψαν τὸν στρατηγὸν καὶ τὸ ἐπιτελεῖόν του.

Πάλιν ό ἀρχηγὸς ἔνευσε καὶ ό τουφεκισμὸς ἐπανελήφθη. Πάντοτε οἱ τέσσαρες ἄνδρες ἐκ δεξιῶν ἀπεσπῶντο ἀπὸ τοῦ κυρίου σώματος· ἐπροχώρουν δεκαπέντε βήματα· ἐστρέφοντο ἐπὶ δεξιά· ἵσταντο εἰς προσοχήν· εἴτα ἡ χάλαξα τῶν σφαιρῶν· ἀκολούθως τέσσαρες ἄνδρες ἀκόμη!

Οὗτο πως ἡ γραμμὴ τῶν φονευμένων ηὔζανε, καὶ ἡ γραμμὴ τῶν φονεύοντων ἡλαττοῦτο. Άλληλοθύματα καὶ ἀλληλοδήμοι! Καὶ πάντοτε αὐτοὶ οἱ ἄμορφοι καὶ φαγκρίζοντες Νεκροκέφαλοι ἔξηκολούθουν τὸ θανάσιμον ἔργον των ἀνενδότως. Κανεὶς δὲν συνεπάθει πρὸς τὸν στρατιώτην του. Κανεὶς δὲν εἶχεν οἶκτον διὰ τὸν ἑαυτόν του, ἔξηφάνιζον τὰ δύσμορφα σκέλεθρά των ἀπὸ γῆς ζώντων. Τὸ νεκρὸν παρελθόν των ἔθαπτε τοὺς ιδίους νεκρούς του. Διελόντο δι' ἀμοιβαίας συνναινέσεως.

— *Υπάγωμεν! εἴπε χαμηλῇ τῇ φωνῇ ό λόρδος Κρέϊτων πρὸς τοὺς ἐπιτελεῖς του. Ή καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶνε καμωμένη διὰ νὰ τὸ βαστάξῃ αὐτό.*

Η προσεχὴς πυροστοιχία ἥτο σφοδροτέρα ἀπὸ τὴν πρὸ αὐτῆς.

*Δεκαπέντε καραβίναι είχον προστεθή εις τὸ πυροβολοῦν ἀπόσπα-
σμα διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ στρατηγοῦ.* (σσ. 108-110)

3. E. I. Δίλλωνος, «*H τύχη τῆς Ἑλλάδος*» (Ἀκρόπολις, 21-
28.6.1897)

Ἡ δημοσίευση τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης πρωτηγήθηκε ἀπὸ τὴν
δημοσίευση τοῦ πρωτοτύπου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ σημείωμα
ποὺ προτάσσει ἡ ἐφημερίδα: «Ο τόσον θερμὸς φιλέλλην καὶ γεν-
ναῖος καὶ φιλάνθρωπος συγγραφεύς, κ. Ε. Ι. Δίλλων, ὁ ἀνταπο-
κριτὴς τοῦ “Ημερ. Τηλεγράφου”, μᾶς παρεχώρησε λίαν εὐμενῶς
πρὸς δημοσίευσιν τὸ ὑπὸ τὸν ἀνωτέρῳ τίτλον ἐμβριθέστατον καὶ
ἀξιολογώτατον ἄρθρον του, τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ δημοσιευθῇ
εἰς τὸ φυλλάδιον τοῦ Ἰουλίου τῆς “Συγχρόνου Ἐπιθεωρήσεως”.
ἀνάγνωσμα παρήγορον ἄμα καὶ διδακτικὸν δι’ ἡμᾶς τοὺς Ἑλλη-
ναῖς, τὸ ὁποῖον προσφέρομεν εἰς τοὺς ἀναγνῶστας τῆς “Ἀκροπό-
λεως”».

Τὸ ἀγγλικὸ κείμενο «The fate of Greece» δημοσιεύτηκε σὲ συ-
νέχειες στὸ *The Contemporary Review* ἀπὸ τὸν Ἰούλιο ὃς τὸ Δε-
κέμβριο τοῦ 1897. Γιὰ ἔνα ἄλλο, εἰκοσασέλιδο, κείμενο τοῦ E. I.
Δίλλωνος βλ. N. Δ. Τριανταφυλλόπουλον - Λαμπρινῆς Τριαντα-
φυλλοπούλου «Ἐνα κείμενο γιὰ τὴν Κρήτη μεταφρασμένο ἀπὸ
τὸν Παπαδιαμάντη», *Παλίμψηστον* 19/20, 2004-2005, σσ. 125-
149, ὅπου καὶ βιογραφικὰ τοῦ συγγραφέα καθὼς καὶ καταγραφὴ
τεκμηρίων γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης.

Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:

ὅταν τις εἶνε εἰς τὴν ἀκμὴν νὰ ἀποδυθῇ (22 Ἰουν., στήλη α'),
συμφανῆ¹⁹ (συμπεράσματα) (ib.), δὲν εἶνε ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον
θὰ ἥρμοζεν νὰ πραγματευθῇ ἔνος (ib.)

19. βλ. Λ. Τριανταφυλλοπούλου γεννα 2002, σ. 97.
«Συμφανῶν», Παπ. Τετρ. 6, Χριστού-

Ίσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικά:

α) Λόγιο λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): ἀνυσιμωτέρων (27 Ιουν., β'), ἀρχολιπάρων (ib. α'), διδόμενα [: δεδομένα] (21 Ιουν., γ' δίς, 23 Ιουν., 1α'), ἐκθύμως (27 Ιουν., β'), ἐκτρίψουν [:ἀφανίσουν] (26 Ιουν., 2β'), νὰ ἐμπετάσῃ (ib. α'), μωροπιστία (23 Ιουν., 1α'), ὄρθριας (ῷρας) (26 Ιουν., 2α'), ὄφθαλμοβολεῖ (ib.)

σεληνολήπτου φρενοπληξίας (23 Ιουν., 1α'), ἀναγινώσκοντος δημοσίου [: ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ] (ib.), εἰς τὸ σὶκ [τὰ ἀραιὰ τοῦ Παπαδ.] μεθ' οὐ χορεύουσι τὸν στρόβιλον (23 Ιουν., 2α'), μαθηταρίου (24 Ιουν., 2β'), τρομοπλήκτον (24 Ιουν., 2β'), ὅστις νὰ μὴν ἀπολύεται ἀθρόον (26 Ιουν., 1α'), θὰ τοὺς μετεμόρφωνε εἰς πεπτωκότας ἀγγέλους καὶ τὴν χώραν των εἰς πανδαιμόνιον (28 Ιουν., 2α'), θὰ παρίστα ἐπίφθονον πρόσωπον (ib.), ἄκλαυτον, ἀτίμητον καὶ ἀμοιρολόγητον (ib.)

β) Λαϊκὸ λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): σύντεκνοι (26 Ιουν., 1 α'), «τὰ ἴδια, τῆς συχωρεμένης» (27 Ιουν., α'), «λυσσάρικο σκυλί» (ib. β')

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο: ἐλάκτιζον πρὸς κέντρα (23 Ιουν., 1α'), νὰ ὑψώσωσι τὸ κέρας (26 Ιουν., 2 β')

Παρατηρήσεις:

Ἡ Σ(ημείωσις τοῦ) Μ(εταφραστοῦ) στὸ τέλος τοῦ τμήματος τῆς 21ης Ιουνίου εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, σοβαρὸ τεκμήριο τῆς παπαδιαμαντικῆς πατρότητας τῆς μετάφρασης. Τὴν παραθέτουμε:

«Θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ ὁ εὐγενής Ἄγγλος νὰ ὑποσημειώσωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες πολιτευταὶ καὶ ὁ Ἕλληνικὸς λαός, νομίζομεν ἡμεῖς, εἶχον τὴν ἀπλότητα νὰ πιστεύσουν ὡς εὐλικρινεῖς τὰς διαμαρτυρίας τοῦ λόρδου Σώλσβαρυ κατὰ τῶν σφαγῶν καὶ τῆς τυραννίας, καὶ τὴν ἀφιλοκέρδειαν τῆς Ἀγγλίας ὡς ἀληθῆ. Πλὴν τώρα ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη ὅτι μερικαὶ Δυνάμεις εἶχον ἐπί τινων κτήσεων τοῦ Σογγλούνγου, κατοικούμενών ὑπὸ ἔλληνικωτάτου πληθυσμοῦ, τοιαύτας βλέψεις, αἵτινες ἐκώλυνον τὴν ἔνωσιν τῶν πολυπαθῶν τούτων Χριστιανῶν μετὰ τῶν ἀδελφῶν των, τῶν ἐλευθέρων Ἕλλήνων. Οὕτω μᾶς φαίνεται. Σ. Μ.»

Ἡ λ. σεληνόληπτος (φρενοπληξία) εἶναι ἀθησαύριστη στὰ λεξικὰ καὶ τὴ Συναγωγὴ Νέων Λέξεων τοῦ Κουμανούδη καὶ πιθα-

νότατα πλάσμα τοῦ Παπαδιαμάντη. Ἡ λ. *τρομόπληκτος*, παρόμοιας χροιᾶς, ἀθησαύριστη στὰ λεξικά. Ο Κουμανούδης παραπέμπει ώς ἔξῆς: «Χρυσαλ. 30 Σεπτ. 65, Ἀκρ. 24 Ἰουν. 97». Εἰκάζουμε διτὶ ἡ πρώτη παραπομπὴ γίνεται στὴ *Χρυσαλλίδα*, περιοδικὸ διμηνιαῖο τοῦ Εἰρηναίου Ασωπίου, ποὺ περιέργως λείπει ἀπὸ τὸν σχετικὸ πίνακα τῆς *Συνναγωγῆς*. Ἡ δεύτερη εἶναι στὴν «Τύχη τῆς Ἐλλάδος». Ἐνδέχεται ὁ Παπαδιαμάντης τὸ 1865 νὰ τὴν διάβασε στὴ *Χρυσαλλίδα*, ἐξίσου πιθανὸ δυμως εἶναι νὰ τὴν ἔπλασε ἀνεξάρτητα ἀπ’ αὐτήν. Πιθανότερη ἡ δεύτερη ἐκδοχή, ἀν ἀναλογιστεῖ κανεὶς τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ μεσολαβεῖ.

Ἀποδεικτικότατη ἡ καταληκτήρια περίοδος τοῦ κειμένου: «Καὶ ἂν δὲν λάβουν τάχιστα συνετὴν ἀπόφασιν, τὸ συμπαθὲς καὶ καλλιεργημένον μικρὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον θὰ ἡδύνατο εὐλόγως νὰ ἐλπίσῃ διτὶ θὰ παρίστα ἐπίφθονον πρόσωπον εἰς μέγαν ἄγῶνα, θὰ βυθισθῇ εἰς ὅπνον ἀνόνειρον καὶ θὰ ἐκλίπῃ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ἄκλαυτον, ἀτίμητον, ἀμοιρολόγητον». Πβ. τὸν τίτλο τοῦ Γ' κεφ. τῆς *Μετανάστιδος* «UNKNELL'E'D, UNCOFFIN'D, AND UNKNOWN», ἀπὸ στίχο τοῦ Βύρωνος, ποὺ ὁ Παπαδιαμάντης μεταφράζει: «Ἄψαλτοι, ἀσαβάνωτοι καὶ ἄγνωστοι». Παραλλαγὴ τοῦ ἵδιου στίχου —«Ἄψαλτος, ἀσαβάνωτος, ἀμοιρολόγητος»— κατακλείει τὸ διήγημα «Ἄψαλτος» (Ἀπαντα, 4.75.8)²⁰.

Ἡ νικητήρια ἔκφραση «νὰ ὑψώσωσι τὸ κέρας» προέρχεται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη (βλ. πλῆθος χωρίων στὸ λῆμμα κέρας τῆς παλαιοδιαθηκικῆς Κονκορντάντσιας).

Τὸ χαϊδεμένα (παιδιὰ) (26 Ἰουν., 1α'), ἀσυνήθιστο στὸν Παπαδιαμάντη, ποὺ γράφει χαδευμένος, ἀνήκει προφανῶς στὸν στοιχειοθέτη ἡ εἶναι ἐπέμβαση τοῦ διορθωτῆ.

Παραθέτουμε ώς δεῖγμα τὶς πρῶτες παραγράφους τοῦ κειμένου:

«Οσα παραπάνουσι βασιλεῖς, κολάζονται ἄχαιοί, λέγει στίχος ἀρχαίου Λατίνου ποιητοῦ.

Ἡ Ἑλλάς, ἡ «χώρα τῶν ἀπολεσθέντων θεῶν καὶ τῶν θεοειδῶν

20. Σημειώνεται διτὶ τὸ διήγημα «Ἄψαλτος» εἶναι μεταγενέστερο ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Δίλλωνος.

ἀνδρῶν», ἐπιζάσασα τῆς παρακμῆς καὶ καταπτώσεως ἐνὸς κόσμου, ἀποθανοῦσα καὶ ἀναστᾶσα ως Λάζαρος ἐκ τοῦ τάφου της, κουφίζομένη καὶ πτερουμένη ὑπὸ ζωῆς καὶ ἐλπίδος, κατώρθωσεν, ἐντὸς μιᾶς μόνης γενεᾶς, νὰ διαψεύσῃ τὰς προφητείας ποιητῶν, νὰ καταστρέψῃ τὰς ἐλπίδας πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ νὰ πλεύσῃ ἐντὸς καταμετρητῆς ἀποστάσεως ἀπὸ ἔθνικῆς Νιρβάνας, εἰς ἣν δύναται τώρα προσηκόντως νὰ παραδοθῇ. Οὐδεὶς «νέος Πήνειός κυλίει τὰς πηγάς του πρὸς τὸ ἄστρον τῆς αὐγῆς» (ώς) ὁ Σέλλεϋ ὡνειροπόλει πρὸ ἐβδομήκοντα ἐτῶν. Οὐδεμία «ύψηλότερα Ἀργὸ σχίζει ἀγέρωχος τὰ κύματα, φορτωμένη μὲ όψιμωτέραν λείαν». Οὐδεὶς «Ορφεὺς ᾔδει πάλιν, καὶ ἀγαπᾷ καὶ κλαίει καὶ ἀποθνήσκει».

Τούναντίον, μόλις ὁ ζόφος τῶν αἰώνων ἐφωτίσθη ὑπὸ τῆς ἐκλαμψάσης δόξης, ἡ δόξα ἡμαρώθη καὶ μετετράπη πάλιν εἰς ζόφον, δν οὐδεὶς ἥλιος δύναται πάλιν νὰ φωτίσῃ. Σκότος ἐπῆλθε κατὰ τὴν χαραγήν, ἀπελπισμὸς εἰς τὴν πρώτην ἀκτῖνα τῆς ἐλπίδος, θάνατος κατὰ τὸν ὄρθρον τῆς ἀναστάσεως.

Ποῖα εἶνε τὰ αἴτια, τὰ ἐπενεγκόντα τὴν αἰφνιδίαν ταύτην καταστροφήν; Τίς εἶνε ὁ ὑπεύθυνος διὰ τὸν πόλεμον;

Εἶνε τὸ ὑπουργεῖον, ὁ πρωθυπουργὸς ἡ τὸ σύστημα τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος; Εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα τινὲς πιθανῶς θ' ἀπεκρίνοντο, ως πολλοὶ πράγματι πιστεύοντιν, ὅτι ἡ συμφορὰ κυρίως δὲν ἐπροξενήθη, ἀλλὰ μόνον ἐπεταχύνθη ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἀδεξιότητος· καὶ ὅτι, θᾶττον ἡ βράδιον, ἡ αὐτὴ τόχη περιμένει ὅλα τὰ ἀρτιγέννητα κράτη τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, τὰ ἔρματα ταῦτα τοῦ βορείου ἀνέμου, δστις τὰ περιμένει, ἔκαστον κατὰ τὴν σειράν τουν, νὰ τὰ στροβιλίσῃ καὶ συμπαρασύρῃ εἰς τὴν ὄγκουμένην θάλασσαν. Θὰ ἡδύναντο δὲ νὰ προσθέσωσιν ὅτι ἡ μὲν Ρουμανία καὶ ἡ Βουλγαρία ἐσώθησαν ἀλλοτε ὑπὸ τῆς συνέσεως καὶ φιλοπατρίας τῶν κυβερνητῶν των, τὸ δὲ Μαυροβούνιον ὑπὸ τῆς φιλίας μιᾶς μεγάλης Δυνάμεως, καὶ ἡ Σερβία ὑπὸ τῆς ζηλοτυπίας δύο μεγάλων Δυνάμεων.

Πάντα ταῦτα πιθανὸν νὰ εἶνε ἀληθῆ, οὐχ ἡττον ὅμως φαίνεται βέβαιον ὅτι ἡ Ἑλλὰς πραγματικῶς κατεδιώχθη καὶ ὑπὸ τῆς τόχης. Άλλ' ἂν ἡ τόχη ὅλων τῶν βαλκανικῶν κρατῶν εἶνε νὰ καταβροχθισθῶσιν ἐπὶ τέλους ὑπὸ ἰσχυρῶν γειτόνων, δὲν ὑπῆρχε λόγος ἴκα-

νός, δι' ὃν ἡ Ἑλλὰς ἐσκεμμένως καὶ προβεβουλευμένως ν' ἀπολέσῃ τὸ προνόμιον, ὅπερ καὶ εἰς τὸν Ὀδυσσέα παρεσχέθη ἐν τῷ ἄντρῳ τοῦ Πολυφήμου, τὸ προνόμιον δηλαδὴ τοῦ νὰ καταβροχθισθῇ τελευταίᾳ τῶν ἑταίρων της. Ὁ χρόνος εἶνε ἡ οὐσία τῆς ὑπάρξεως· καὶ ἀρκούντως μακρὰ ἀναβολὴ τῆς ποινῆς ἰσοδυναμεῖ ἐνίοτε μὲ πλήρη συγγνώμην καὶ χάριν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες κατανοοῦσι τοῦτο σαφέστερον ἡ οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν γειτόνων των, φαίνεται ἐκ τῶν πρότερων δλως ἀπίστεντον ὅτι οιαδήποτε Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἥθελε φανῆ τόσον μωρὰ ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ πόλεμον, τοῦ δποίου εύθὺς ἐξ ἀρχῆς ἥδυνατο εὐκόλως νὰ προΐδῃ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν.

4. Κλάϊβ Μπίγγχαμ (στρατιωτικοῦ ἀκολούθου τῆς ἐν Πετρουπόλει Ἀγγλικῆς Πρεσβείας καὶ ἀνταποκριτοῦ τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου, παρακολουθήσαντος τὸν τουρκικὸν στρατόν), *Ο Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος. Πῶς ἔδρασεν ὁ Τουρκικὸς στρατός* (*Ακρόπολις Εσπερινή*, 7-23.9.1897)

Οἱ ἀνταποκρίσεις τοῦ Μπίγγχαμ μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου ἐκδόθηκαν σὲ τόμο (*With the Turkish army in Thessaly* by Clive Bigham, London, Macmillan and Co., 1897), ἀπ' ὅπου μεταφράζει ὁ Παπαδιαμάντης. Παρὰ τὴ μεγάλη ἔκαστη τοῦ κειμένου δὲν ὑπάρχουν πολλὰ ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ τεκμήρια ποῦ συναντοῦμε στὶς ἄλλες παπαδιαμαντικὲς μεταφράσεις. Ωστόσο δὲν ἔχουμε τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία γιὰ τὴν πατρότητα τῆς μετάφρασης, ποὺ τὸ ὑφος τῆς καὶ τὸ λεξιλόγιο της, γενικά, δὲν διαφέρουν ἀπὸ ἐκεῖνα τῶν μεταφράσεων τοῦ Γόρδωνος καὶ τοῦ Φίνλεϋ.

Ίσχυρὸ ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο θεωροῦμε τὴν περὶ λιποτακτῶν Σ(ημείωσιν τοῦ) Μ(εταφραστοῦ) στὴ συνέχεια τῆς 22ης Σεπτεμβρίου. Τὴν παραθέτουμε στὶς Παρατηρήσεις.

Ἐπικουρικῶς ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα:

α) Λόγιο λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): Ἄλεξανδριανοὺς (9 Σεπτ., σελ. 2, στήλῃ γ'), ἀνάλωτος (12 Σεπτ., 2β'), ἀνοργάνωσιν (ib. α'), ἀσπασίως (ib. β'), κανονιοστασία (10 Σεπτ., β'), νοτιανατολικῶν (9 Σεπτ., 2β'), πλάνητας (18 Σεπτ., α'), ποδαλγίαν (8 Σεπτ., 2β'), πυριτοβολὰς (23 Σεπτ., α'), στιλβαδάμαντας (9

Σεπτ. 1β'), σύνοφρου (ὕψωμα) (17 Σεπτ., α'), χαράγματα [: χαράματα] (16 Σεπτ. γ')

καλλίστη ζύμη [οἱ εὐζωνοι] (8 Σεπτ., 2γ'), ἥθος μεγάλου ἄρχοντος (9 Σεπτ., 1β'), νὰ προσποιήσωσιν [: νὰ προσθέσουν] εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐκστρατείας τὴν ἐπιστήμην (9 Σεπτ., 2α'), ἀντιζήλους ἔθνικοὺς χοροὺς (9 Σεπτ., 2β'), ἔφυγον τὴν φυγὴν (11 Σεπτ., 2α'), παθητικὸν πρόσωπον (...) νὰ παραστήσῃ (12 Σεπτ., α'), ὑψαύχενες μιναρέδες (12 Σεπτ., α'), τὸν μυκηθμὸν τῶν κανονίων (10 Σεπτ., β'), (αἱ πυροβολαρχίαι) βολοκοπῶσιν (17 Σεπτ., γ')

Ἡ φύση τοῦ κειμένου δὲν ἔδωσε στὸν μεταφραστὴν Παπαδιαμάντη τὴ δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσει λέξεις καὶ φράσεις λαϊκές.

Ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο σημειώνεται ἡ λ. ἐκρατύνθη (16 Σεπτ., β').

Παρατηρήσεις:

Παραθέτουμε τὴν ἔξαιρετικὰ χαρακτηριστικὴ τῆς μεταφραστικῆς νοοτροπίας τοῦ Παπαδιαμάντη ὑποσημείωσή του: «Σ(ημείωσις τοῦ) Μ(εταφραστοῦ) Πῶς θὰ εῦρισκεν ὁ Ἀγγλος ἀνταποκριτής Ἐλληνας λιποτάκτας εἰς τὰς πόλεις, εἰς τὰς ὅποιας αὐτὸς ἐπῆγε μετὰ τοῦ καταλαβόντος ταύτας τουρκικοῦ στρατοῦ; Οἱ λιποτάκται, ἀν ἔφυγαν, ἔφυγαν μακρὰν τῶν Τούρκων, καὶ δὲν θὰ κατέφευγον εἰς τὰς πόλεις τὰς ὅποιας κατέλαβον οἱ Τούρκοι. Τότε θὰ ἦσαν “αὐτόμολοι”, ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν ἡκούσθη, ἐκτὸς ἂν τινες λιποτακτήσανες ἦδη ἡχμαλωτίσθησαν ὑπὸ τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ τότε ἔπρεπε νὰ εἴπῃ “αἰχμάλωτοι”, καὶ ὅχι “λιποτάκται”. Δυνατὸν δὲ νὰ ἐννοῇ καὶ φυγοστράτους ἡ “ἀπαλλαγέντας”».

Στὶς ἐνδείξεις τῆς πατρότητας πρέπει νὰ συνυπολογιστοῦν καὶ τρεῖς περιπτώσεις, ὅπου ὁ μεταφραστὴς δηλώνει τὴν ἀμφιβολία ἡ καὶ τῇ δυσαρέσκειά του γιὰ τὰ λεγόμενα ἀπὸ τὸν συγγραφέα, σημειώνοντας στὸ τέλος τοῦ σχετικοῦ χωρίου καὶ μέσα σὲ παρενθέσεις θαυμαστικὸ καὶ ἐρωτηματικά. Τὰ χωρία: «Οἱ Ἐλληνες φαίνεται ὅτι δὲν εὑρίσκοντο εἰς καλλιτέραν θέσιν, διότι λιποτάκται συνεχῶς ἥρχοντο (!!) εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον διηγούμενοι τὴν ἀπορίαν καὶ τὴν ἔκλυσιν τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰς ἔλληνικὰς γραμμάς» (16 Σεπτ., β'), «καὶ ἐν ρωσικὸν εῦδρομον, τὸ “Δό-

νετς”, ἔφθασεν εἰς Βόλον τὴν 1 Μαΐου, μετ’ ἀποσπάσματος τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ (!), τὸ ὄποιον ἀμέσως ἀνεχώρησε διὰ Φάρσαλα» (ib.). Τὸ τρίτο ἀφορᾶ τῇ λογοκρισίᾳ τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν στὰ τηλεγραφήματα τῶν ξένων ἀνταποκριτῶν, τὰ ὄποια «πολλάκις ἥλλοιοῦντο ἀπολύτως καὶ ἀπεστέλλοντο εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς πρωτευούσας περιέχοντα μεταποιημένην (;) τὴν διήγησιν τῶν γεγονότων» (22 Σεπτ., γ').

Παρόμοια διατυπώνει ἀμφιβολίες καὶ ἀντιρρήσεις του ὁ Παπαδιαμάντης καὶ στὶς μεταφράσεις τοῦ Γόρδωνος, τοῦ Φάρραρ καὶ τοῦ Φίνλεϋ.

Καὶ τὸ συντακτικὸ σχῆμα «κατὰ τὸ νοούμενον» εἶναι προσφιλὲς στὸν Παπαδιαμάντη. Ἐδῶ: «τὸ μέγα πλῆθος (...) ὁδοιποροῦντες» (7 Σεπτ., 2α'). Η αἰτιατικὴ Κατερίναν [ὄνομα πόλης] (ib. γ') παπαδιαμαντικότατη²¹. Αρκετὰ παπαδιαμαντικὴ καὶ ἡ ποδαλγία. Τὴν ἀνοργάνωσιν ἔχουμε ἥδη συναντήσει στὸ Τέλος τῆς Τουρκίας. Ή λέξη καὶ στὸν Φίνλευν. Ή κανονιοστασία, ἀθησαύριστη στὰ λεξικά, περιλαμβάνεται στὴ Συναγωγὴ Νέων Λέξεων: «κανονιοστασία, ἡ. Γαλλ. batterie, K. Κούμ. - Πρβλ. κανονιοστάσιον». Δὲν εἴμαστε βέβαιοι τί ἀκριβῶς σημαίνει ἡ ἀχρονολόγητη ἔνδειξη «K. Κούμ.», ύποθέτουμε δῆμως ὅτι ὁ Παπαδιαμάντης ἔπλασε τὴν λέξη ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν K. Κούμ.

Οἱ ἀντενδείξεις Κατερίνᾳ (7 Σεπτ., 2γ'), νοτιοανατολικήν (12 Σεπτ., 2β') καὶ τυφεκίων (17 Σεπτ., γ') εἶναι προφανῶς παραναγνώσεις τοῦ στοιχειοθέτη. Ό Παπαδιαμάντης γράφει Κατερίνῃ στὴ δοτική, νοτιανατολικήν καὶ τουφεκίων. Τὸ (βορείου) δειρώδους (τοῦ Όλύμπου) (7 Σεπτ., 2γ') νὰ διαβαστεῖ δειράδος.

Παραθέτουμε τὸ πρῶτο κεφάλαιο τῆς μετάφρασης:

Martίou ἀρχομένου, πρόδηλον κατέστη εἰς τὸ κοινὸν ἐν γένει τῆς Εὐρώπης ὅτι τὸ Κρητικὸν ζήτημα εἶχε παύσει νὰ ἔχῃ τοπικὴν ἀπλῶς σημασίαν.

Η ἀποβίβασις Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Βάσσον ὅχι μόνον ἀνερρίπισε τὴν φλόγα τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ

21. Βλ. «Γλῶσσα καὶ κοινωνία», Α- παντα 5.298.10-24.

νήσω, ἀλλ᾽ εἶχεν ἔξουδετερώσει πρὸς στιγμὴν τὰ σχέδια τῆς μεταρρυθμίσεως τὰ καταρτιζόμενα ὑπὸ τῶν πρεσβευτῶν, καὶ εἶχε προμηθεύσει εἰς τοὺς νανάρχοντος δυσκολώτατον καὶ κινδυνωδέστατον ἔργον. Άλλὰ δὲν ἦσαν μόνα ταῦτα. Ὁτο προφανές ὅτι ἐμελετῶντο ἔχθρικαὶ παρασκευαὶ πολὺ εὐρύτερας ἐκτάσεως, ἀν δὲν εἶχον γείνη ἥδη, ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἦτο ἀποφασισμένη νὰ μετέλθῃ πᾶν μέσον δπως προκαλέσῃ σύγκρουσιν παρὰ τὰ Μακεδονικὰ καὶ τὰ Αλβανικὰ σύνορα, καὶ ἐδίδετο ίκανὴ νύξις ὅτι θὰ ἐτύγχανεν ὑλικῆς βοηθείας ἀπὸ τὴν δυσφορίαν τὴν λεγομένην ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας.

Αφ' ἔτερον, οἱ φίλοι τοῦ Σουλτάνου ἐπέμενον ὅτι οὗτος εἶχεν ὄρθὴν καὶ εὖλογον ἀφορμὴν πολέμου, καίτοι δὲ πρόθυμοι νὰ ἔχαντλήσωσιν ὅλα τὰ διπλωματικὰ μέσα, ἀποδεικνύοντες οὕτω μετριοπάθειαν, ἐβασίζοντο μετ' ἐμπιστοσύνης ἐπὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως, τῆς ὅποιας εἶχον γνῶσιν καὶ εὐλόγως ἥλπιζον ἐπ' αὐτήν.

Ἐνεργοῦσα λοιπὸν κατὰ συμβουλὰς μᾶλλον τεχνικάς, ως ἐπηγγέλλετο, ἡ πολιτικάς, ἡ Πύλη ἥρχισε νὰ ἐπιστρατεύῃ τὸ σῶμα στρατοῦ τὸ ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ διέταξεν δπως ἡ μεραρχία τῶν Ιωαννίνων ἀνέλθῃ εἰς δύναμιν πολέμουν, ἐπὶ προφάσει ὅτι ἡ παρουσία ἀτάκτων καὶ συμμοριῶν ληστῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπήτει προφυλακτικὰ μέτρα ἀμωντικοῦ χαρακτῆρος. Αφοῦ δμως ἡ σφαῖρα εἶχεν ἀρχίσει νὰ κυλίεται, ἡ ραγδαία αδέξησίς της κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ταχύτητα ἀπεδείκνυεν ὅτι ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐσκέπτετο νὰ είνει ἐτοίμη διὰ πᾶν τὸ ἐνδεχόμενον νὰ συμβῇ ἡ εἰς τὰ ἴδια ἐδάφη της ἡ εἰς τὰ τοῦ γείτονος· καὶ ἡ συγκέντρωσις στρατευμάτων εἰς τὰ βόρεια τῆς Ελλάδος, προαγομένη μετ' ἵσης γοργότητος, δὲν ἀφηνεν ἀμφιβολίαν περὶ τῶν διαθέσεων τοῦ Αθηναϊκοῦ ἀνακτοβουλίου.

Περὶ τὰ μέσα Μαρτίου, ἐπληροφορούμεθα ὅτι ὑπῆρχον περὶ τὰς 50 χιλ. στρατοῦ πέριξ τῆς Ἐλασσῶνος, πόλεως τὴν ὅποιαν ὁ Ἐτεμπασσᾶς, ὁ «ἀρχιστράτηγος τῶν Τουρκικῶν δυνάμεων ἐν Μακεδονίᾳ», εἶχεν ἐκλέξει ως στραταρχεῖόν του. Περὶ τὸ ἥμισυ τοῦ ὀριθμοῦ τούτου ἐλέγετο ὅτι ἡτο εἰς Ιωάννινα, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αλβανίας.

Oι Ἑλληνες ἐλέγοντο ὅτι συνήθροιζον στρατὸν εἰς Λάρισσαν καὶ Τρίκκαλα ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ εἰς Άρταν ἐν Ἡπείρῳ, καὶ ὑπελογίζετο

ὅτι πιθανὸν νὰ φθάσουν σχεδὸν εἰς τὸν αὐτὸν ἀριθμόν. Ο στόλος των ωπλίζετο, ἐνθαρρύνσεις δὲ ἐν εἴδει εὐθηνῆς συμπαθείας, καὶ ὑπὸ τὴν παγιωτέραν μορφὴν ὑλικῆς συνδρομῆς, ἐδίδοντο πανταχόθεν τῆς Εύρωπης· ἡ Τουρκία ὡσταύτως ἡτοίμαζε προχείρως τὸν στόλον της, καὶ ἐλάμβανε βραδυτέραν καὶ ὀλιγώτερον αὐθόρμητον συνδρομήν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν ἐξ Μεγάλων Δυνάμεων ἀπέκλειον τὴν Κρήτην, καίτοι ἄνευ μεγάλης ἐπιτυχίας, καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι πολιτικοὶ ἥσχολοῦντο νὰ προλάβωσιν εἰς δυνατὸν τὴν ἔκρηξιν τῶν ἔχθροπραξιῶν. Έὰν εἶχαν νὰ κάμουν μόνον μὲ καθεστῶσας Κυβερνήσεις, ἡ προσπάθεια αὕτη δυνατὸν νὰ μὴ ἀπετύχανεν· ἀλλ’ ὑπῆρχε καὶ ἐν στοιχεῖον ἀνεπίδεκτον ἐλέγχου, καὶ τὸ ὅποῖον ταχέως διέρρηξεν δλοὺς τοὺς δεσμοὺς καὶ ἐπέφερε τὸν πόλεμον· ἐννοῶ τὴν Ἐθνικὴν Ἐταιρίαν.

Αὕτη ἦτο ἔταιρία μωστική, διεσπαρμένη ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ὅλην καὶ τὴν Ἀνατολήν, καὶ περιλαμβάνοντα μεταξὺ τῶν μελῶν της ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, πολιτευτὰς καὶ διπλωμάτας, καὶ ἐπενεργοῦσα ἐπὶ τοῦ εὐφαντάστου πληθυσμοῦ τῶν Ἀθηνῶν δι' ὅλου τοῦ αἰσθήματος, τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς φρεναπάτης, τὰ ὅποια ἐν γένει ἐπιδρῶσιν εἰς μέγαν βαθμὸν ἐπὶ μεσημβρινῆς φυλῆς. Εἶχε φῆμην ἐπὶ πλούτῳ καὶ ἐπιρροῇ, πιθανῶς ἀληθῆ, καὶ ἐπὶ ἰκανότητι καὶ ὀργανισμῷ, βεβαίως ψευδῆ, καὶ ἡ εὗνοιά της ἐνομίζετο τόσον ζωτικὴ διὰ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Βασιλέως, ὥστε ἐπετράπη νὰ πέμψῃ ἴδιας της δυνάμεις εἰς τὸ πεδίον.

Εἶχε συσταθῆ δύο ἔτη πρότερον μὲ τὸν ὠμολογημένον σκοπὸν ν' ἀνακτήσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα τὴν Ἡπειρον καὶ Μακεδονίαν, καὶ οἱ πράκτορές της διεσπάρησαν εἰς τὰ μέρη ἑκεῖνα τῆς Τουρκίας. Μετὰ τὴν φαινομένην ἐπιτυχίαν της ἐν Κρήτῃ, ἐθρασύνθη ὥστε νὰ προσπαθῇ νὰ βιάσῃ τὴν χεῖρα τοῦ Ὑπουργείου ἀπέναντι τῆς Τουρκίας· ἀλλ' ὅταν εὑρέθη ἐνώπιον πιθανῆς ἀντιστάσεως, ἔκοψε τὸν Γόρδιον δεσμὸν δι' ἀτάκτου εἰσβολῆς πέραν τῶν συνόρων, τὸ δὲ ἄφεντον ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου.

Τώρα ἐξέπεσε δικαίω τῷ λόγῳ εἰς δυσφημίαν καὶ ἀφάνειαν, ἀφοῦ ἀνεγράφῃ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ μωρίᾳ ὅσον καὶ ἐπὶ ἀθεμίτῳ ἀναμίζει καὶ ἀναρμοδιότητι.

Ο Έλληνικὸς πληθυνσμὸς τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ ὁ Τούρκικὸς πληθυνσμὸς τῆς Θεσσαλίας, εἶνε στοιχεῖα τὰ ὅποια δὲν συνετέλεσαν τίποτε εἰς τὰ γεγονότα αὐτά. Καὶ οἱ δύο ἥσαν, καθὼς πιστεύω, εὐτυχεῖς καὶ εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν τόχην των, καὶ ἐφρόντιζον πολὺ περισσότερον διὰ τὴν μέλλουσαν συγκομιδὴν παρὰ διὰ τὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης. Πᾶσα ίδεα ἐπαναστάσεως, ἥτις δυνατὸν νὰ ὑπεδαυλίσθῃ ὑπὸ Έλλήνων πρακτόρων ἐν Μακεδονίᾳ, ἐκτυπάτο κατακέφαλα διὰ τῆς ὄρατῆς καὶ ὑπερόπλου παρουσίας τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, καὶ, ως γνωρίζομεν, ποτὲ δὲν ἔλαβε ψηλαφητὴν μορφήν.

Ἐν Ἡπείρῳ, βεβαίως ὑπῆρχε δυσφορία τις, ως καὶ ἀποστασία μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλά, διὰ νὰ ἐκτιμήσῃ τις τὴν ἀξίαν ταύτης, δψείλει νὰ ἐννοῦῃ τὸν Ἀλβανικὸν χαρακτῆρα, ἐν ᾧ αἱ κατὰ μέρος διαρπαγαὶ καὶ αἱ προσωπικαὶ ἐκδικήσεις ἔχουν πολὺ κεντρικωτέραν καὶ σπουδαιοτέραν θέσιν παρὰ δυναστικοί, θρησκευτικοὶ ἢ φυλετικοὶ λόγοι. Οἱ Τούρκοι μέχρι τινὸς γνωρίζουν πᾶς νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς ὑπηκόους των τούτους, ἀλλ' εἶνε παραπολὺ συνετοὶ ἡ ὥστε νὰ βασίζωνται εἰς αὐτούς, καὶ περισσότερον ἀσχολοῦνται πᾶς νὰ δικαιολογοῦν τὴν διαγωγὴν των πρὸς τὴν Εὐρώπην, παρὰ πᾶς νὰ καταστέλλουν τὴν ἀναρχίαν, ἥτις φαίνεται αὐτοφυὴς εἰς τὸ ἔδαφος.

Ἡ Μακεδονία ἄρα ἦτο ἥσυχος, ἡ Ἀλβανία εἰς τὴν συνήθη κατάστασίν της, ἡ Κωνσταντινούπολις ἀνήσυχος, ἡ δὲ Θεσσαλία καὶ τὸ μεῖζον μέρος τῆς Ἑλλάδος, καίτοι πράγματι εὐχαριστημέναι, ἥσαν ἔτοιμοι ν' ἀκολουθήσωσι τὴν ἡγεσίαν τῶν Αθηνῶν. Ἡ πόλις ἐκείνη, ἐκ τῆς ίδιοσυγκρασίας τοῦ ὄχλου της, τῆς ἐφημέρου λάμψεως τῆς Κρήτης, καὶ τῶν μηχανορραφιῶν ἐνίων δημαγωγῶν καὶ πολιτικῶν ἐταιριῶν, ἦτο θορυβώδης καὶ φιλοπόλεμος. Αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἥσαν βραδυκίνητοι, ἵσως διότι δὲν ἥσαν τόσον ἡνωμέναι ὅσον ἐφαίνοντο νὰ εἶνε, καὶ μία ἡ δύο τούτων δυνατὸν νὰ προείκοζον πιθανὴν αὖξησιν ἐπιρροῆς ἢ γοητείας ἀπὸ τοῦ πολέμου.

Ἐν γένει τοιαύτῃ ἦτο ἡ κατάστασις τὸν Μάρτιον, καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ χιόνες ἀρχίζουν νὰ τήκωνται, ὅταν τὸ κλίμα εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς Εὐρώπης εἶνε εὐκραέστατον, καὶ αἱ διόδοι τῶν ὄρέων, οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ ὁδοὶ καθίστανται εὑβατοι διὰ τὴν διάβασιν μεγάλων

σωμάτων στρατοῦ, μετὰ τῶν κανονίων καὶ ἀποσκευῶν των. Μετὰ δύο ἡ τρεῖς μῆνας ἀκόμη πνιγηρὰ ζέστη θὰ ἥρχιζε, τὸ ὅδωρ θὰ ἐγίνετο σπανιώτερον, καὶ θὰ ὑπῆρχε φροντὶς διὰ τὰς συγκομιδάς, σπουδαιοτάτην ταύτην πρόσοδον διὰ τοὺς "Ἐλληνας.

Ἐὰν ἄρα ἐπρόκειτο νὰ γείνῃ πόλεμος, ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἀμέσως, καὶ τοῦτο κατενόουν τόσον τὰ ἔνδιαφερόμενα μέρη ὅσον καὶ οἱ θεαταὶ ἔξωθεν· ἐπομένως οἱ στρατηγοὶ ἐνέτεινον πᾶν νεῦρον πρὸς ραγδαίαν παρασκευὴν τοῦ πολέμου, ἐνῷ ἡ διπλωματία μᾶλλον ἀναποφάσιστος ἐπροσπάθει τὸ καθ' αὐτὴν νὰ διατηρήσῃ τὴν εἰρήνην.

Ολοι ἔγνώριζον ὅτι ἐνεργοὶ ἔχθροπραξίαι μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας δυνατὸν νὰ ἐσήμαινον σοβαρωτάτας περιπλοκὰς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, καὶ ἵσως πολὺ μεγαλείτερον καὶ καταστρεπτικότερον πόλεμον. Μόνον δὲ χάρις εἰς τὴν ἀξιεπαίνως οὐδετέραν στάσιν τὴν ὅποιαν ἐτήρησαν τὰ Βαλκανικὰ κράτη, καὶ τὴν αὐστηρὰν γραμμὴν τὴν διαχαραχθεῖσαν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, τοιοῦτος πόλεμος ἀπεσοβήθη. Οὐδὲν ἡττον ὑπῆρχε τὸ αἴσθημα ὅτι ὁ ἀὴρ ἔπρεπε νὰ καθαρισθῇ, καὶ τὸ θράσος τῆς Ἑλλάδος νὰ κολασθῇ, ἐνῷ ἀμφότεροι οἱ ἐμπόλεμοι, μὲ δλας τὰς δηλώσεις των περὶ τοῦ ἐναντίου, ἐπεθύμουν προφανῶς νὰ δοκιμάσουν τὰς δυνάμεις ἀλλήλων, ἡ τούλαχιστον ν', ἀποδείξουν τὰς ἴδιας των.

Αὕτα μόνον ἥθελα νὰ εἶπω περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως· σειρὰν κοινοτοπιῶν οἱ ὅποιαι φαίνονται ἀναγκαῖαι πρὶν πραγματευθῶ περὶ τοῦ πολέμου αὐτοῦ. Εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια θὰ προσπαθήσω νὰ περιγράψω τὴν ἐκστρατείαν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ ὅπως τὴν εἶδα, ἀναφέρων μόνον τὰ ἐν Ἡπείρῳ ὅταν ὑποχρεοῦμαι εἰς τοῦτο.

Εἶνε βέβαια δυσκολώτατον νὰ μὴ συμπαθῇ τις πρὸς τὸν στρατὸν τὸν ὅποιον συνοδεύει, καὶ πολλαὶ μάχαι δύνανται νὰ θεωρηθῶσι ἀπὸ δύο ἀπόψεων. Λύναμαι ὅρα νὰ ὑποσχεθῶ μόνον ὅτι θὰ δώσω ἀμερόληπτον ἀφίγησιν τοῦ πολέμου, ἐφ' ὅσον δύναμαι, ἀφήνων τὸν ἀναγνώστην ἐλεύθερον νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ φιλοδικαίου ἡ ὄχι τῆς ἐκθέσεως.

Τὴν 6)18 Μαρτίου, εὑρισκόμενος εἰς Λονδίνον ἐπὶ βραχείᾳ ἀδείᾳ ἐκ Πετρουπόλεως (ὅπου ὁ συγγραφεὺς διετέλει στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τῆς Βρετανικῆς πρεσβείας), προσεκλήθην ὑπὸ τῆς διευθύν-

σεως τῶν «Καιρῶν» ν' ἀπέλθω ὡς πολεμικὸς ἀναποκριτής πλησίον τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ· ἐπέτυχα τὴν ἀναγκαίαν ἄδειαν ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους μον εἰς τὰ ὑπουργεῖα τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ ἀνεχώρησα τὴν ἐπαύριον, μὲ δῆν ἀποσκευὴν ἥδυνάμην νὰ ἔτοιμάσω εἰς 24 ὥρας, κατὰ δὲ τὴν 10)22 Μαρτίου ἔφθασα εἰς Θεσσαλονίκην.

5. Γιλφρέδου Πόλλοκ (πολεμικοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ «Ἐωθινοῦ Ταχυδρόμου» τοῦ Λονδίνου, παρακολουθήσαντος μὲ τὸ ποδῆλατόν του τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν ἐν Θεσσαλίᾳ), *Ο πόλεμος καὶ τὸ ποδῆλατον ἢ Ο Ἑλληνικὸς πόλεμος ὁρώμενος ἀπὸ τοῦ ποδηλάτου* (Ακρόπολις Εσπερινή, 8-30.10.1897)

Καὶ οἱ ἀνταποκρίσεις τοῦ Πόλλοκ μετὰ τὸν πόλεμο πῆραν μορφὴ βιβλίου (*War and a Wheel*, by Wilfred Pollock, special correspondent for the “Morning Post” with the Greek army in Thessaly. London, Chatto & Windus, 1897), ἀπ' ὅπου μετέφρασε ὁ Παπαδιαμάντης. Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη μετάφραση, δὲν ὑπάρχει ἀφθονία βασικῶν λεξιλογικῶν τεκμηρίων, ἀλλὰ τὸ նփօս τους εἶναι ἐνιαῖο καὶ τὸ γενικὸ λεξιλόγιο κοινό.

**Βασικὰ λεξιλογικὰ τεκμήρια:
φόβῳ μὴ κλαπῶσιν (11 Όκτ., στήλῃ β')**

Ίσχυρῶς ἐνδεικτικὰ καὶ ἐπικουρικά:

α) Λόγιο λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): ἀπεπλάνησε (14 Όκτ., 1α'), βαθυκυμάντον (χλόης) (14 Όκτ., 1α'), ἐπινοιῶν (30 Όκτ., β'), ἡμιονοφορτώματα (15 Όκτ., 2β'), θρύλλημα (10 Όκτ., β', 11 Όκτ., β'), τὸ Λονδριανὸν (20 Όκτ., γ'), μυρμηκιῶ· ἐμυρμηκυίων (27 Όκτ., β'), (ίχνη) ὄλκοῦ (8 Όκτ., 2α'), προανακρουστικὴ (ἐρις) (9 Όκτ., α'), προθυμοῦμαι· ἐπροθυμοῦντο (11 Όκτ., β'), συνωθισμὸς (12 Όκτ., 2α'), συνωρίδες (νέων ἵππων) (27 Όκτ., α'), τέλεον (22 Όκτ., γ'), χαλίνωτρον (17 Όκτ., α')

εῦκαρπα πεδία (8 Όκτ., 2β'), ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ (12 Όκτ., 1α'), νεοχύτων τοπομαχικῶν (15 Όκτ., 2β'), εῦβατος ὁδός (17

Όκτ., α' καὶ β'), τοῦ προβλῆτος βουνοῦ (17 Όκτ., β'), πολύμοχθα παράφερνα (27 Όκτ., β'), πολύπονα παράφερνα (ib.), ἥσαν ἐν ἀπόπτῳ (28 Όκτ., β'), εὐολίσθων κινημάτων (ib. γ')

β) Λαικὸ λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): ἀβαράριζεν (19 Όκτ., β'), (καλοπόδαρα) ἀλογάκια (8 Όκτ., 1α'), καρροφορτώματα (15 Όκτ., 2β'), στενοῦραν (12 Όκτ., 2α')

τὰ κανόνια νὰ κοπανίζουν (11 Όκτ., α'), νὰ μείνῃ πέρα-πέρα (12 Όκτ., 2α')

γ) Ἐκκλησιαστικὸ λεξιλόγιο (λέξεις καὶ φράσεις): (ἀπὸ) νυχθημέρου (8 Όκτ., 2α'), σκόλοψ τῇ σαρκὶ μου (9 Όκτ., β')

Παρατηρήσεις:

Γιὰ τὶς λέξεις ποδοσφαιρισμοῦ (22 Όκτ., γ'), ποδοσφαιριστῆς (20 Όκτ., β') βλ. τὸ σημείωμα τοῦ Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλου «Ποδοσφαιρικὰ σὲ ἀνταπόκριση ἀπὸ τὸν ἑλληνοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1897», περ. *Πλανόδιον*, τχ. 45, Δεκέμβριος 2008, σ. 202.

Τὸ ἐπίθετο βαθυκύμαντος, ἀθησαύριστο στὰ λεξικά, παρέχεται ἀπὸ τὴ Συναγωγὴ Νέων Λέξεων, ποὺ παραπέμπει στὸν P. Ραγκ(αβῆ) 75. Ο Παπαδιαμάντης ἀρέσκεται νὰ συνθέτει λέξεις μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὸ βαθύς. Δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὸ νὰ τὸ ἔχει δανειστεῖ ἀπὸ τὸν Ραγκαβῆ. Τὰ καλοπόδαρα ἀλογάκια προφανῶς ἐδῶ σημαίνουν ἄλογα μὲ γερὰ πόδια· στὸ πρωτότυπο: «the clever sure-footed ponies» (σ. 2). Τὰ λεξικὰ πάντως γιὰ τὸ καλοπόδαρος δίνουν μόνο τὴ σημασία «ἐκεῖνος ποὺ ἔχει καλὸ ποδαρικό», ὁ τυχερὸς κ.τ.δ. Όσο γιὰ «τὸ Λονδιανὸν [: Λονδίνιο, Λονδρέζικο] στοιχεῖον», τὸ Ἀλεξανδριανέ μ' ἀέρᾳ (Ἄπαντα 2.565.3) καὶ τὸ Ἀλεξανδριανός, ποὺ συναντήσαμε στὴν προηγούμενη μετάφραση. Ἡ προανακρουστικὴ (έρις) εἶναι ἀθησαύριστη στὰ λεξικά, ἐνῶ ἡ Συναγωγὴ παραδίδει τὸ ἐπίρρημα προανακρουστικῶς παραπέμποντας σὲ ἐρμήνευμα τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Ἀθ. Σακελλαρίου. Ο Παπαδιαμάντης ἐνδέχεται νὰ τὸ ἔχει δεῖ, πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι πλάθει τὸ ἐπίθετο ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν Σακελλαρίου. Οἱ λέξεις ἡμιονοφόρτωμα, καρροφόρτωμα καὶ χαλίνωτρον ἀθησαύριστες στὰ λεξικὰ καὶ τῇ Συναγωγῇ. Τὸ ἡμιονοφόρτωμα καὶ τὸ χαλίνω-

τρον προφανῶς πλάσματα τοῦ Παπαδιαμάντη, ἐνῶ τὸ καρροφόρτωμα²² καὶ τὸ παρόμοιας σύνθεσης καραβοφόρτωμα (Φίνλεϋ Α' 69) πιθανῶς λαϊκά.

Ἡ φράση «σκόλοψ τῇ σαρκὶ μου» τῆς Κ.Δ. (Β' πρὸς Κορινθίους 12,7), ἐνῶ τὸ νυχθήμερον, ὁ Παπαδιαμάντης ἀσφαλῶς τὸ δανείζεται ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιστολὴν τοῦ Ἀπ. Παύλου «νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα» (11.25), καὶ ὅχι, φυσικά, ἀπὸ τὸν Πρόκλο.

Οἱ κάπως ἴδιάζων τύπος ἐπεμβῆκε (17 Ὁκτ. β') [:: ἐπενέβη] θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐπικουρικὸ τεκμήριο πατρότητας τῆς μετάφρασης, δεδομένου ὅτι τὸν συναντοῦμε καὶ στὰ Ἀπαντα (4.503.4), ὅπως καὶ ἡ ἴδιάζουσα ὄρθογράφηση ἐμυρμηκίων²³.

Στὴ δεύτερη συνέχεια τῆς ἀνταπόκρισης (9 Ὁκτ., α') λέγεται: «Καθὼς ἀπεδείχθη ὅμως, οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Ἀνάληψιν εἶχαν συγκαλύψει τὴν ἀληθινὴν δύναμιν τῶν, καὶ ὅταν ὅλοι οἱ κριταὶ (Ἐλληνιστὶ ἀποκριταὶ - ἀνταποκριταὶ) εἶχαν ἀπέλθει (...).» Ἐπειδὴ ἡ παρενθετικὴ πρόταση φαίνεται κάπως περίεργη, παραθέτουμε τὸ ἀντίστοιχο ἀγγλικό: «and when all the critics (Greek apocrites - correspondent) had left (...).» (σ. 9). Φθορὰ ἔχει ὑποστεῖ τὸ κείμενο στὸ χωρίο: «Συγχνὰ ὅμως ἐσπαταλοῦσαν ἀτόπως τὰ πολεμεφόδια τῶν (...) καὶ ἐν μέσῳ παρακοῇ εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀξιωματικῶν τῶν» (28 Ὁκτ., β'). Τὸ ἀγγλικὸ κείμενο «and in direct disobedience to the orders of their officers» (σ. 99) ὑποδεικνύει ὅτι πρέπει νὰ γραφτεῖ ἐν ἀμέσω παρακοῇ. Ἔναν ἀπὸ τοὺς συνηθισμένους μετεωρισμοὺς τῆς διάνοιας τοῦ μεταφραστῆ Παπαδιαμάντη μηνύει ἡ φράση «νὰ ἐμποδίσῃ τις τοὺς ἀτάκτους νὰ μιμηθοῦν τὸ παράδειγμά των» (28 Ὁκτ., β'), ὅπου πρέπει νὰ γράψουμε τακτικούς (ἀγγλ.: *the regulars*, σ. 99)²⁴. Ἡ παραδρομὴ εὐεξήγητη: λίγο πιὸ πάνω γίνεται λόγος περὶ πολλῶν ἀτάκτων.

Θεωροῦμε ὅτι στὴ φράση «ἔφθασαν (...) περὶ τοὺς τρισχιλί-

22. Ἡ λέξη καρροφόρτωμα βρίσκεται καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ κεφ. Κ'. τῆς παπαδιαμαντικῆς μετάφρασης *Ο πύργος τοῦ Αράκονλα*.

23. Πρ. μηρμηκιὰ στὸ Τέλος τῆς *Tourp*-κίας.

24. Αξιοσημείωτο ὅτι τὴν ἴδια ἀκριβῶς παραδρομὴ (ἀτακτοὶ ἀντὶ τακτικοὶ) συναντοῦμε δύο φορὲς στὸν Φίνλεϋ (Β' 47, 172).

ους ἄνδρας» (17 Όκτ., β') ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραψε (τὴν ὄνομαστικὴν) ἄνδρος, σύμφωνα μὲ τὸ συντακτικό. Ἐρωτηματικὸ ἀμφιβολίας σημειώνει ὁ Παπαδιαμάντης στὴν ἐξῆς συντακτικὴ περίοδο: «Διὰ τοῦτο, ἔξαιρέσει τῶν κρισίμων περιστάσεων, μετεχειρίζόμην τὴν κραυγὴν “Βάρδα!”, ἡ ὥποια, νομίζω, εἶνε τὸ τουρκικὸν (;) ἰσοδύναμον τοῦ “μὲ τὴν ἄδειάν σας!”» (10 Όκτ., β').

Στὸ κεφ. Σ' ὑπάρχουν δύο Σ(ημειώσεις τοῦ) Μ(εταφραστοῦ), μία βραχύτατη ἐντὸς τοῦ κειμένου καὶ μία ὑποσελίδια ἐκτενῆς. Καὶ οἱ δύο ἀναφέρονται στὴν ἐξῆς περικοπή: «Οἱ λησταντάρται οὗτοι εἶχον ἀρκετὸν καιρόν, (*) κατὰ τὰς ὥρας τὰς διελθούσας μεταξὺ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἀφίξεως τῶν Τούρκων, οἵτινες πάραντα ἔβαλαν σφραγίδας εἰς τὰς οἰκίας τὰς διαρπαγείσας, καὶ ἐπανέφεραν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν κατοίκων (Σ. Μ. δηλαδὴ τῶν Ἐβραίων) ὅσοι ἔμειναν ἐν τῇ πόλει.» (15 Όκτ., 2β'). Παραθέτουμε καὶ τὴν ὑποσημείωση:

«Σ. Μ. – Δὲν εἶχαν τόσον καιρόν, ὅσον εἶχαν ἀκολούθως οἱ Τούρκοι. Ό φιλαλήθης ἀνταποκριτής τῶν “Ημερησίων Νέων”²⁵ ἀπέδειξε διὰ τῆς λογικῆς τῶν ἀριθμῶν ὅτι οἱ Ἑλληνες ἄτακτοι καὶ κατάδικοι τρόφιμα μόνον καὶ ποτὰ καὶ καπνὸν εἶχον καιρὸν νὰ διαρπάσουν καὶ ταῦτα μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι, ἀν τὰ ἀφηναν αὐτοί, θὰ τὰ διήρπαζαν ἀργότερα οἱ Τουρκαλβανοὶ καὶ λοιποί, ἢτο δὲ ύλικῶς²⁶ ὀδύνατον νὰ κουβαλήσουν τόσα καρροφορτώματα καὶ ἡμιονοφορτώματα ὅσα ἀπήτει ἡ ἀποκόμισις τόσης ἀφθόνου λείας ἀπὸ τὴν πόλιν».

Ἡ μετάφραση εἶναι παπαδιαμαντικὴ καὶ μόνο γιὰ τὴν ὑποσημείωση.

Παραθέτουμε ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Γ' κεφ. «Τὸ βάπτισμα τοῦ ποδηλάτου εἰς τὸ πῦρ»:

Ἡ μάχη τοῦ Ματιοῦ ἥρχισε τὴν ἐπομένην πρωῖαν, Τετάρτην, 9 Ἀπριλίου. Ἡ μικρὰ λευκὴ καλύβη, τὴν ὥποιαν ἐμνημόνευσα ἥδη, κεῖται περίπου εἰς τὸ ἥμισυ τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Τυρνάβου καὶ Λυγα-

25. Παραδρομὴ τοῦ Παπαδιαμάντη ἀντὶ «Ἐωθινοῦ Ταχυδρόμου» (*Morning Post*).

26. Δυσανάγνωστο. Ἰσως όλικῶς.

τ' ἄριστερά μας, ὅπου οἱ Ἑλληνες ἀκόμη κατεῖχον τὰς θέσεις των. Άλλα τοῦτο δὲν ἦτο ὁρατὸν ἀπὸ τοῦ βράχου τοῦ Κριτηρίου, ὁ ὅποιος ἔχρησίμευσε διὰ τὸν διλιγότερον προφυλακτικὸν ἐκ τῶν ἀνταποκριτῶν, ως λαμπρὰ σκοπιὰ ἀφ' ἣς νὰ ἰδωσι τὴν μάχην. Ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου ἦτο σπάνιον κατὰ τὰς δύο πρώτας ἡμέρας ν' ἀκούσῃ τις τὸ σφύριγμα καὶ μᾶς βολῆς, μ' ὅλον ὅτι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν κακῶς διευθυνόμεναι ὅβιδες τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ, τὸ ὅποιον ἔβαλλε κατὰ τῶν κανονιοστοιχιῶν τῶν κάτωθέν μας πρὸς ἀνατολάς, ἔζωντάνεναν διλίγον τὰ πράγματα.

Τὸ πῦρ μόλις ἥρχισε τὸ ἀπόγευμα τῆς Τετάρτης. Οἱ Τούρκοι ἔστειλαν εἰς τὰ ἐμπρὸς ἵππεῖς τινας πρὸς κατόπτευσιν, οἵτινες ἐπροχώρησαν ἐπιμελῶς εἰς ὀφραὶ τάξιν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς θέσεις, διὰ ν' ἀνακαλύψουν πῶς ἥσαν τοποθετημέναι αἱ ἑλληνικαὶ πυροβολαρχίαι. Μετ' ὀλίγον τὰ κανόνιά μας ἤνοιξαν πῦρ κατ' αὐτῶν, καὶ οἱ ἵππεῖς φρονίμως ἐκάλπασαν ὅπίσω πρὸς τὰς ἴδιας γραμμάς των, ἀφοῦ ἔξετέλεσαν καλῶς τὴν ἀποστολήν των. Όλίγα λεπτὰ ὕστερον, τὸ τουρκικὸν πυροβολικὸν ἥρχισε νὰ ἐργάζηται συντόνως, καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἀπήντα μετ' ἵστης ρώμης, ἡ δὲ ἀπόστασις ἦτο τριῶν μιλίων. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῶν ἵππων κατοπτευτῶν ἔκαμε τεραστίαν ἐντόπωσιν εἰς τὸν ἀνταποκριτὰς τῶν Ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, οἵτινες ἔχόρευνον καὶ ἡλάλαζον ἀπὸ τὴν χαράν των, ἐωσότου ἡ πρώτη τουρκικὴ ὄβις ἐσύριξε πρὸς τὴν διεύθυνσίν των. Τὴν ἴδιαν ἐσπέραν εἰς Λάρισσαν μᾶς ἔλεγαν πῶς μία τουρκικὴ δύναμις ἵππικον ἀπεκρούσθη εἰς τὸ Μάτι ύπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ. Τὴν δὲ πρωΐαν τῆς ἐπιούσης αἱ ἐγχώριοι ἐφημερίδες διηγοῦντο ὅτι δύναμις ἐκ τετρασχιλίων Τούρκων ἵππων εἶχεν ἐπιπέσει κατὰ τῶν ἑλληνικῶν τηλεβόλων, ἀπεκρούσθη δὲ εἰς τὰ ὅπίσω μὲ μεγάλην σφαγήν. Καὶ ἡ εἰδῆσις αὕτη ἔφθασεν εἰς τὰς Αθηναϊκὰς ἐφημερίδας, δπον ἔτυχεν ἀρκετῆς πίστεως πλησίον Ἀγγλων τινῶν ἐκεῖ ἀνταποκριτῶν ὥστε νὰ τηλεγραφηθῇ ως θρύλλημα εἰς Λονδίνον.

Ἡ πρωΐα ὅμως τῆς ἴδιας Τετάρτης εἶχε παράσχει πολὺ λαμπρότερον θέαμα ἡ ὅσον οἱ πυροβολισμοὶ τῆς δεῖλης. Ἡτο δυνατὸν διὰ καλοῦ τηλεσκοπίου νὰ βλέπῃ τις τὸ κύριον σῶμα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀναπτυσσόμενον, ὀκτὼ μίλια ἀπωθεν τῆς Λυγαριᾶς, εἰς τρεῖς μεραρχίας, ὃν ἐκάστη εξ ἀρκετῆς δυνάμεως, ως ἐφαίνετο, ὅπως ἐπι-

πέσῃ κατὰ τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ στρατοῦ τοῦ εὑρισκομένου ὀλόγυρά μας. Καὶ ἀκόμη, ἐνῷ τοῦτο ἐγίνετο, ὑπῆρχεν ὄλοκληρον σῶμα στρατοῦ κατερχόμενον τὸ στενὸν εἰς τὰ νῶτα, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ κυρίου σώματος. Κατήρχοντο δὲ ἐν μεγαλοπρεπεῖ ρυθμῷ, πυροβολαρχίᾳ μετὰ πυροβολαρχίαν, ἥη μετὰ ἥην, τάγμα μετὰ τάγμα, τῶν ἀποστάσεων ἀκριβῶς τηρουμένων. Καθὼς τοὺς ἐκύτταζέ τις μὲ τὸ τηλεσκόπιον, ἡμποροῦσε νὰ φαντασθῇ ὅτι ἔβλεπε διὰ μεγάλων διοπτρῶν εἰς ἐν τῶν περιφήμων θεαμάτων τῶν «Ολυμπίων» τοῦ Λονδίνου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ποδήλατον ἔκειτο, κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου, ἀργόν, ἀκουμβημένον εἰς τὸν τοῖχον τοῦ παρεκκλησίου, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ βραχώδους ύψωματος. Ἐδοκίμασα διαφόρους βραχείας ἐκδρομὰς εἰς τὰ μονοπάτια τῆς γειτονίας μὲ σκοπὸν νὰ ἐπισκεφθῶ τοὺς ἀπωτέρους ἑλληνικοὺς σταθμούς, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχα πολύ. Τὸ Κριτῆρι ἦτο ἀναντιρρήτως ὁ ώραιότερος σταθμὸς ὅπόθεν νὰ θεωρῇ τις τὰς ἔχθροπραξίας, ὅθεν τίποτε δὲν ἔχανομεν. Τὸ πῦρ ἔπανσε μικρὸν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἥλιου, τὰ δὲ ἔξημερώματα τῆς Πέμπτης ἐφώτισαν τοὺς στρατοὺς καὶ ἡμᾶς πάλιν εἰς τὰς ιδίας θέσεις.